

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra pedagogiky

Bakalářská práce

ROZCHOD RODIČŮ A JEHO PŮSOBENÍ NA DĚTI V PŘEDŠKOLNÍM VĚKU

Vedoucí práce: doc. PhDr. Ludmila Muchová, Ph.D.

Autor práce: Martina Koňáková

Studijní obor: Pedagogika volného času

Forma studia: kombinované

Ročník: Třetí

2017

Bakalářská práce v nezkrácené podobě

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s §47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum,

Podpis studenta

Děkuji vedoucí bakalářské práce doc. PhDr. Ludmile Muchové, Ph.D. za věnovaný čas, trpělivost, cenné rady, připomínky a metodické vedení mé práce.

Obsah

Úvod.....	5
1. Rozvod – rozchod	6
2. Charakteristika předškolního věku dítěte	8
3. Předškolní dítě a jeho psychické potřeby vzhledem k rozcházejícím se rodičům.....	11
4. Rodina a domov	13
4. 1 Podoby současného soužití	14
4. 2 Funkce rodiny	16
4. 3 Rodičovství a partnerství	17
5. Krizové situace v životě rodiny	18
5. 1 Rozdělení konfliktů.....	19
5. 2 Fáze rozvodu.....	21
5. 3 Nový partner	22
5. 4 Nevlastní sourozenec	23
5. 5 Domácí násilí	23
6. Reakce dětí.....	29
6. 1 Identita dítěte před a po rozvodu	29
6. 2 Poruchy chování dítěte.....	30
6. 3 Emoce dítěte	31
7. Život dítěte předškolního věku v porozvodové situaci.....	33
7. 1 Péče o dítě – společná.....	33
7. 2 Péče o dítě – střídavá	34
7. 3 Matky a otcové pečující o dítě	35
7. 4 Nevlastní rodiče	36
7. 5 Obranné síly a hodnocení vlivu traumatu	36
8. Funkce MŠ a předškolního vzdělávání	38
8. 1 Poslání a cíle speciální pedagogiky	39
9. Možnosti institucionální pomoci dětem předškolního věku	40
9. 1 Linka důvěry (bezpečí)	40
9. 2 Sociálně-právní ochrana dětí	40
9. 3 Mediační služba	41
10. Možnosti pomoci pedagoga dětem předškolního věku v situaci rozchodu rodičů (strategie pomoci)	42
Závěr	44
Seznam použitých zdrojů.....	46

Úvod

Tato bakalářská práce je zaměřena na množství aspektů týkajících se rozchodu rodičů. Dnes již nelze napsat pouze rozvodu, neboť společnost a její zvyklosti se neustále mění a partnerství tzv. *na hromádce*, které bylo před listopadem 1989 spíše raritou, je dnes zcela běžné. Proto pokud zde bude psáno o rozchodu, bude tím míněn i rozvod, jelikož důsledky pro dítě, které je hlavním předmětem zájmu, jsou totožné. Rodiče představují pro své dítě ideál, kterému se chce za každou cenu podobat a se kterým se ztotožňuje. V důsledku tohoto faktu bez jakékoliv kritiky přebírá veškeré názory, postoje a modely chování, které u svých rodičů pozoruje, považuje je dokonce za onipotentní jedince. Již na tomto přirozeném postupu, který dítě volí, vidíme, že rozchod rodičů a rozpad rodiny je jevem nepřirozeným, mající své negativní důsledky pro budoucí vývoj dítěte.

První kapitola této práce pojednává o rolích jednotlivých aktérů rozvodu, fázích rozvodu a statistických údajích. Mimo uvedené citace jsem zde čerpala především z knihy Heather Smith „*Děti a rozvod*“. V druhé kapitole se zaměřuji na charakteristiky věku předškolního dítěte tak, aby bylo zřejmé, v jaké situaci jej případný rozchod zastihnul. Třetí kapitola je věnována psychickým potřebám, na které je třeba se u dítěte zaměřit, pokud dojde k rozvodu rodičů. Čtvrtá kapitola v úvodu pojednává o aspektech rodinného života ve městě a na vesnici. Dále se zabývám podobou rodiny z několika různých pohledů, jejími funkcemi a rozdíly mezi rodičovstvím a partnerstvím. Pátá kapitola je zaměřena na krizové situace v rodině, kde jsem velkou část podnětů získala díky knize Barbary Coloroso „*Krizové situace v rodině*“. Knihu zde uvádím, neboť jsem z ní necitovala, ale byla mi přes to cenným zdrojem informací. Šestou kapitolu považuji za velmi důležitou. Lze v ní nalézt určité znaky, které mohou zúčastněné osobě napovědět mnoho o situaci, ve které se dítě po rozchodu rodičů ocitlo. Zejména jsou zde uvedeny jednotlivé modely chování, které jsou projevem zažitého traumatu a návody, jak jednotlivé situace v kontaktu s dítětem zvládnout. Sedmá kapitola je věnována uspořádání života dítěte po rozchodu rodičů. I zde uvádím knihu, která mi pomohla zorientovat se v problematice střídavé péče, autora Tomáše Nováka „*Střídavá péče*“. Zajímavá je také poslední část této kapitoly, která se věnuje některým obranným mechanismům člověka (dítěte) během traumatu a předpokladům, které pomáhají trauma zvládnout. Osmá kapitola je věnována roli mateřské školky a představení zaměření oboru speciální pedagogika. Devátá kapitola je mapou pomoci dětem, rodičům i

ostatním zúčastněným osobám, kterou poskytují zainteresované instituce. Desátá kapitola je jakousi esencí ze všech ostatních kapitol, která má pedagogovi předškolních dětí pomoci zorientovat se v situaci a rozumět dítěti, jehož rodiče se rozešli.

1. Rozvod – rozchod

Současná společnost toleruje svobodné matky bez partnera. Je to pojetí svobody, kdy je na jedné straně právo ženy mít dítě bez manžela tolerováno i podporováno. Avšak na straně druhé se společnost příliš nezabývá právem otce na své dítě, nemluvě o tom, že není brán zřetel na to, zda dítě souhlasí s tím, že jej bude vychovávat pouze jeden z rodičů. Jsou patrné jisté rozdíly mezi mužem a ženou v rámci porozchodového stavu. Muž, který odešel od rodiny, může získat větší časový prostor pro sebe, může upevňovat svoji pozici v zaměstnání a zpravidla disponuje dostatečnými finančními prostředky. Žena, pokud s ní zůstávají děti (dítě), má zpravidla mimo povinnosti v zaměstnání také povinnosti výchovné vůči svým dětem, což je, mimo fyzickou a psychickou zátěž, také finančně náročné. K tomuto stavu přispívá fakt, že na trhu práce v ČR stále ještě nacházíme rozdíly v platovém ohodnocení muže a ženy. „V České republice se zhruba polovina neúplných rodin v čele s rozvedenou matkou pohybuje pod hranicí 1,5 násobku životního minima. Skupina nekvalifikovaných a izolovaných osamělých matek se dostává do ještě větší izolace a nedokáže svou situaci ani dlouhodobě významně zlepšit. Výsledkem je tzv. feminizace chudoby: stále větší podíl obyvatel žijících pod hranicí chudoby tvoří ženy a děti.“¹

Děti nemají ze své pozice účinnou možnost rozhodnout o své situaci, ať už se jedná o jakoukoli fázi či období rozvodu. Vždy je to období zmatku, ztráty a bezmoci. Bezpečí domova se mění v neustálé cestování, stěhování, změny. Do jisté míry děti rozvodem ztrácí možnost svobodně se rozhodovat, kdy a kde budou se svým rodičem, rodiči. To co bylo přirozené, se stává jakýmsi režimem nastaveným soudem, nebo jinými okolnostmi (pracovní vytížení rodičů, dohoda rodičů, apod.).

Podle některé literatury rozlišujeme čtyři fáze zpracování rozchodu rodičů dětmi:

- „Zpočátku dítě rozchod nepozoruje, protože ho rodiče zamlčují nebo jen matně naznačují. Teprve postupně začíná chápat jeho konečnou platnost. Tím začíná vlastní fáze smutku.“

---

¹ DUDOVÁ, Radka, Šárka Hastrmanová. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-124-8. str. 16

- *Děti se brání – většinou prudkými reakcemi. Zlost se projevuje poruchami spánku, upínáním se na rodiče, strachem, že odejde i druhý z rodičů, psychosomatickými obtížemi.*
- *Některé děti si idealizují toho z rodičů, který odešel. Přání splývají se skutečností, děti vidí na této osobě jenom to dobré. V této fázi děti někdy stavějí rodiče proti sobě nebo se je pokoušejí svést znovu dohromady.*
- *Nakonec přijde fáze opětovného přiblížení. Dítě akceptuje rozchod rodičů a plodně se s ním vypořádá.*²

Rozvod – rozchod navozuje mnoho různých situací, které jsou velkou zátěží pro dítě, a to zejména v případech, kdy rodiče využívají dítě jako prostředek v boji proti druhému partnerovi. Může pak docházet k různým jevům. Například rodič si bere dítě jako terč na místo partnera. Takovéto citové údery děti těžko snášejí, mohou se cítit vinnými z rozchodu rodičů. Někdy se rodiče snaží uzavírat určité dohody s dětmi, čímž je nepřirozeně zatěžují. Nezřídka dochází i k jakési soutěživosti mezi rodiči, přičemž se jeden před druhým předhánějí v benevolenci vůči dítěti. Obdobným způsobem rodiče využívají finanční nebo věcné úplatky. Tyto jevy zřejmě pramení ze strachu ztráty postavení a ztráty hodnot, jakou rodina nebo partnerství je. Mezi hlavní povinnost otce po rozchodu patří placení soudem stanoveného výživného. Vztah mezi dětmi a otcem se mění. Otec přestává být součástí původní rodiny zejména proto, že opouští společné bydliště a mnohdy je pravidlem, že častost setkávání otce a dětí se snižuje a nezřídka vymizí zcela. Absence jednoho z rodičů (zpravidla otce) je mnohdy dítěti kompenzována jinými muži. Těmito jsou jednak rodinní příslušníci (dědeček, strýček) nebo matčin přítel. Kompenzace je vlastně snaha nahradit chybějícího rodiče. Takováto snaha nesmí však vést k rozmazlování dítěte, ať už ze strany matky či ze strany matčina přítele. Rozmazlené dítě má vysoké nároky, je obtížné s ním jednat, a to může vyvolat krizi v nově vzniklém vztahu, soužití.

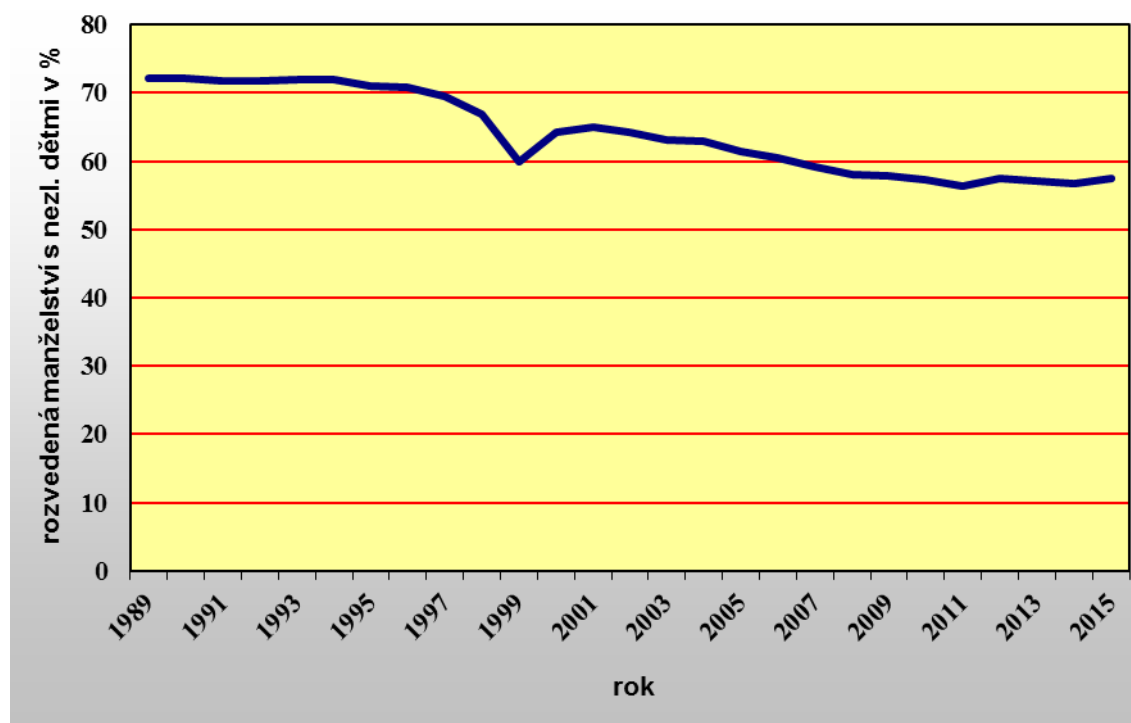
Problémy, vyvstávající ze situace po rozchodu, jsou snáze či hůře řešeny v závislosti na okolnostech rozchodu. Pokud partner zemřel, vyrovná se se situací matka lépe, než pokud došlo k rozchodu náročným rozvodovým řízením. V prvním případě zemřelý otec zůstává ve vzpomínkách autoritou posvěcenou svojí smrtí. V případě druhém negativní city a postoje matky nedovolují dítěti přistupovat k otci

---

² ROGGE, Jan-Uve. *Dětské strachy a úzkosti*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-237-8, str. 68

bezkonfliktně. Nezřídka se pak vytváří u dítěte blok k navázání přirozených vztahů k mužským autoritám.³

Níže je v grafu procentuelně zobrazen počet rozvedených manželství s nezletilými dětmi v uplynulých letech. Informace samozřejmě nezahnují páry, které nebyly oddány a rozešly se. Tyto údaje Český statistický úřad nezjišťuje. Z grafu by bylo možné podlehnout dojmu, že se situace lepší, jelikož křivka má sestupnou tendenci. Opak je však pravdou, neboť dle údajů statistického úřadu bylo v roce 1989 v české republice oddáno 81 262 párů, ale v roce 2015 už to bylo jen 48 191 sňatků. Je tedy zřejmé, že situace se naopak procentuelně horší. Tím spíše, předpokládáme-li, že sezdaný pár by mohl mít větší snahu rodinu zachovat, než pár, který nežije ve svazku manželském.

Obr. č. 1 / Tabulka zpracovaná autorkou práce na základě demog. údajů Českého statistického úřadu⁴ /

2. Charakteristika předškolního věku dítěte

Předškolní věk je období od 3 do přibližně 6 let. Toto rozmezí je orientační, protože zejména konec tohoto období nelze stanovit pouze fyzickým věkem, může být pohyblivé v závislosti na sociální vyspělosti dítěte. V tomto období života dítěte překračuje pomyslnou hranici a z území rodiny se dostává mezi ostatní děti v mateřské

³ Srov. HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1168-3, str. 171

⁴ *Vybrané demografické údaje v České republice* [online]. Praha: Český statistický úřad, 2016 [cit. 2017-01-04]. Dostupné z: <https://www.czso.cz>

škole. Dítě potřebuje domov jako svůj bezpečný přístav, který existuje a může se do něj vrátit. Toto vědomí dítěti umožňuje sebevědomě jít novou cestou. Pocit bezpečí a jistoty je základním předpokladem pro rozvoj prosociálního chování dítěte, které je také výsledkem sociálního učení a to zejména v rodině.

V tomto časovém údobí se dítě zbavuje částečně vázanosti na matku a otce a začíná se uplatňovat mezi svými vrstevníky, zejména v mateřské škole i mimo ni. Myšlení dítěte je však stále primitivní a sebestředné spoléhající na subjektivní dojem a aktuální situaci. Děti jsou v tomto období stále fixovány na vizuální podobu světa. Pokud dojde v tomto ohledu k nějaké proměně objektu, situace ztratí pro dítě svůj původní význam. Například pokud se rodiče hádají, dítě to vnímá negativně. Pokud pak dojde mezi rodiči k hlasitému hovoru, dítě se může domnívat, že se jedná o hádku a začne plakat nebo jinak negativně reagovat. Rodiče s ním musí mluvit klidně a na všechny jeho otázky mu odpovědět. Ujistit ho, že na vzniklé situaci nenese žádnou vinu. Věří totiž v kouzelnou moc slov a pokud mu řeknete, že se tatínek vrátí, když bude hodné, bude tomu bezmezně věřit. Pro tento věk je typické, že dítě mnohým jevům nerozumí. Pokud něčemu nerozumí, vysvětluje si tento rozpor tak, jak umí nebo tak, jak se mu to právě hodí. Nezabývá se tím, zda je jeho vysvětlení správné. Z toho vidíme, že se snaží za každou cenu dosáhnout nějaké jistoty a dokázat si, že se orientuje. Stejně tak emočně nepřijatelný jev dítě dokáže zkreslit, aby pro něj byl akceptovatelný. Takovéto pojetí reality označujeme u dětí předškolního věku „*konfabulací*“. Jedná se o nepravou lež. Dítě v tomto věku ještě těžko odděluje realitu od fantazie a vzpomínek. Právě tato dětská fantazie je zdrojem rovnováhy a zajišťuje pro dítě harmonizaci rozumu a citu. Vágnerová vysvětluje, že pro myšlení předškolních dětí je typická absence komplexního přístupu, útržkovitost, nepropojenost a nekoordinovanost. Děti dovedou řešit úspěšně dílčí úkoly, ale do svých úvah nedokáží vtěsnat více aspektů či jiných úhlů pohledu. Jsou zaměřené ve svém uvažování pouze na jednu oblast.⁵ Typickým projevem předškoláka je hra, vyprávění, kresba apod. Tímto způsobem vyjadřuje své názory, emoce, prožitky. Svět her a fantazie je pro dítě bezpečný, srozumitelný a zaručuje mu jistotu. Vnímání okolního světa je často zkreslené, dítě přeceňuje velikost blízkých objektů a podceňuje velikost objektů vzdálených, protože je vnímá jako malé. Takovéto vnímání prostoru označujeme jako „*egocentrickou perspektivu*“. Pojem o čase děti

---

⁵ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0, str. 107

předškolního věku získávají velice pomalu. Uvědomění si času je závislé zejména na poznávacích procesech a egocentrismu. Dítě vnímá plynutí času pomocí často se opakujících událostí, pokud jsou pro něj významné. Právě nevýznamnost času pro tento věk je typická, naopak jej mnohdy řízení se časem obtěžuje, je pro něj důležitější přítomnost. Mnohem důležitější je pro dítě v tomto věku počítání, začíná odhadovat a později i počítat omezené množství objektů. Dítě zná názvy jednotlivých číslic, ale samozřejmě ještě nechápe číselné pojmy. Dítě předškolního věku není kritické k názorům dospělých na sebe sama. Jak je mu názor prezentován, tak se stává součástí jeho sebepojetí. Dítě předškolního věku o sobě samo uvažuje, ale na úrovni odpovídající svému vývojovému období. Jeho egocentrismus mu pomáhá potvrdit vlastní významnost. Schopnost magičnosti uvažování a sklony ke zkreslování skutečnosti mu umožňují uchovat si přijatelný obraz sebe samotného. Fantazie umožňuje dítěti získat to, co je jinak mimo jeho dosah.⁶

Vzhledem k tématu práce se chci dále věnovat situaci dítěte, jehož rodiče se rozcházejí nebo se již rozešli, právě z hlediska přístupu pedagogů k takovému dítěti. Ve školním nebo předškolním zařízení je dítě vychováno v podmínkách, které jsou odlišné od podmínek poskytovaných rodinou. Nabízí se zde otázka, zda by se podmínky, které poskytují pedagogičtí pracovníci, neměly změnit v případě, že došlo k rozchodu rodičů. V kolektivu ostatních soukmenovců se může dítě zasažené rozchodem rodičů cítit nejistě a může působit nesoustředěně. Může si více všimnout svých nedostatků a odlišností vyplývajících z rodinné situace. Pedagog si proto musí včas uvědomit, že odlišné chování dítěte může být důsledkem obranného mechanismu dítěte vůči problémům, které vznikly a na kterých nemá ze své pozice žádnou vinu. Nebylo by tedy správné přistupovat v takovýchto případech k neadekvátním trestům a slovům. Celou situaci by to ještě zhoršilo, a to na dalším poli mimo domov, který přestal být tím nejbezpečnějším a nejradostnějším místem. Jelikož dítě v tomto věku tráví většinu času v mateřské škole, je zapotřebí, aby příslušný pedagog vhodnou formou komunikoval s dítětem a ujistil jej zejména o tom, že jeho rodiče ho mají rádi. Také je třeba brát v potaz, že v každé společnosti, tedy i v dětském kolektivu, je nějaký nedostatek, či handicap vnímán mnohdy negativně. Dítě se pak snadno stane terčem posměchu nebo vyčlenění ze skupiny. Je tedy jasné, že pedagog musí mít včasnou informaci, nejlépe od

---

⁶ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0, str. 116

rodičů, že k rozchodu dochází nebo došlo, aby mohl správně hodnotit situaci a adekvátně jednat. Žádná takováto vynutitelná povinnost neexistuje.

3. Předškolní dítě a jeho psychické potřeby vzhledem k rozcházejícím se rodičům

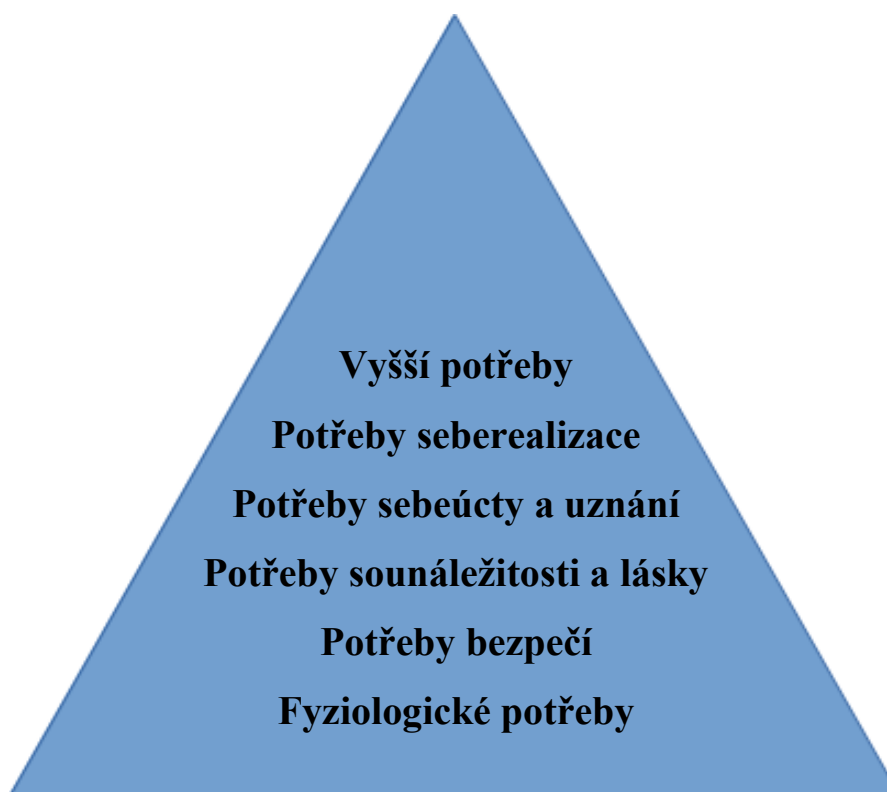
Rozdílné je vnímání domácích konfliktů mezi rodiči u dítěte, kterému jsou tři roky a u dítěte v pubertě. Předškolák nerozumí a neumí řešit pro něj složité zákonitosti vztahů, více však vnímá barvu hlasu v jednotlivých situacích, doteky, gesta a pohyby. Pro malé dítě jsou to signály, kterým se zatím učí rozumět a používat je. Děti předškolního věku se učí novým dovednostem jazykovým i motorickým. Zkoumají rodinné vztahy a role jednotlivců. Rodina je pro ně přirozeným domovem. Stále ještě věří v pohádkové bytosti, strašidla a snaží se najít hranice mezi realitou a fantazií. Pokud v tomto věku ztratí jednoho z rodičů, prožívají tuto ztrátu velice intenzivně. Prožívají hluboké emoce v důsledku odloučení jednoho z rodičů. Nejsou zatím schopny slovy vyjádřit své pocity z takto nastalé situace, a proto se v některých případech může mylně zdát, že situaci zvládají dobře. Některé děti v neschopnosti vyjádřit své silné emoce inklinují k agresivnímu chování vůči ostatním dětem, ke kverulantství nebo se snaží uklidnit tak, jak umějí. Typickými projevy je znovu pomočování, svěřování se vymyšleným osobám, vymyšlení si příběhů o rodičích, kteří jsou opět spolu. Takové dítě může mít i obavu z toho, že jej opustí i druhý rodič. Při hodnocení agresivního chování dětí v předškolním věku zjišťujeme především motiv jednání dítěte, to zda je vzhledem ke své rozumové úrovni schopno pochopit důsledky svého jednání a zda dokáže své chování ovládnout. Mějme na paměti, že se vždy jedná o prosazování nějakých svých potřeb.

Rodiče nesmí dítě zahlcovat svými problémy (finančními, názory na partnera a podobně), s tím je třeba se svěřit dospělým. Hrozí, že dítě, které je velice sugestibilní, bude to, co se děje mezi rodiči vnímat jako běžnou nebo danou věc, že to tak zkrátka má být. V důsledku toho si může takový model chování převzít a v budoucnu jej uplatnit. Rodiče nesmí zapomínat na to, že za každé situace, které je dítě přítomno, jsou mu vzorem, právě z tohoto titulu, že jsou jeho rodiči.

Ačkoliv dítě rozvedených rodičů nechce věřit v trvalost rozchodu otce a matky, uvědomuje si, že spolu již žít nebudou. Dítě se snaží vytěsnit toto trápení ze svého života, ponořuje se například do hry, aby zapomnělo na tíživou situaci. Časté jsou i

případy sebeubližování, čímž si chce dítě vynutit pozornost a přítomnost rodičů. Zátěž, kterou představuje rozchod rodičů, samozřejmě odvádí pozornost dětí od běžných dětských činností a začínajících povinností. Má svůj dopad na soustředěnost a po nástupu do školy i na jejich výsledky. Je tedy nanejvýš vhodné, aby pedagog byl včas informován o vzniklém stavu rodiny, aby mohl pozitivně působit na takto znevýhodněné dítě a pracovat s ním. Současně tak může předejít nežádoucím efektům při případném nevhodném chování vrstevníků.

Abychom mohli porozumět lidské, tedy i dětské duši, je třeba znát Maslowovu „teorii přirozených lidských potřeb“. Tento americký psycholog definoval hierarchii lidských potřeb od těch nejnižších (nejdůležitějších) po nejvyšší, které takto uspořádány tvoří pomyslnou pyramidu.

Obr. č. 2 / podle Abrahama Maslowa vytvořila autorka práce⁷ /

Znalost této teorie je důležitá i v případě jednání s dítětem, jehož rodiče se rozešli. Je nutné znát tyto základní potřeby proto, abychom dohlédli na jejich uspokojení, uspokojení ostatních (druhotných) potřeb není tak důležité. Neovlivňují totiž zásadním

⁷ KOPŘIVA, Pavel, Jana NOVÁČKOVÁ, Dobromila NEVOLOVÁ a Tatjana KOPŘIVOVÁ. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2005. ISBN 80-901873-6-6, str. 188

způsobem duševní stav člověka (dítěte). Jelikož dětství tvoří jakýsi základ pro to, jaký člověk z něj vyroste. Je zejména v tomto věku důležité, aby byly základní potřeby uspokojovány v dostatečné míře. Existuje jakási přímá úměra. Když je člověk, v našem případě dítě, spokojený, má pravděpodobně vše, co potřebuje a naopak. Tímto základem se lze tedy řídit. Pokud dříve bezproblémové dítě začíná zlobit a mění se nám před očima k horšímu, je třeba nalézt příčinu. Může toužit po lásce, odpočinku, uznání, klidu a podobně. Všechny lidské bytosti bez rozdílu pohlaví, rasy a věku mají základní lidské potřeby. Uspokojování těchto potřeb vede k dobrému pocitu a fungování v činnostech i mezilidských vztazích, cítíme se tak dobře po stránce fyzické psychické i sociální.⁸

4. Rodina a domov

Za domov považujeme místo, kde se rodina schází, sdílí své radosti i strasti. Je to útočiště, kam se rádi vracíme. Je to místo velice osobní, soukromé, ale i místo setkání rodiny s přáteli. Samozřejmě v současné době se místo domova mnohem častěji mění v důsledku změn souvisejících s pracovními povinnostmi. Extrémním jevem současnosti je, když někdo považuje za domov místo, kde žije jen on sám a kontakt s blízkými lidmi mu nahrazují jen média, sociální sítě, apod. S rozvojem průmyslu a jeho důsledky (urbanizace) vznikaly a vznikají na periferiích měst byty, které jsou náhradami dřívějších domů, v nichž se žilo před průmyslovou revolucí. Mnoho lidí na otázku, zda by raději než v bytě žili v domě se zahradou, odpoví, že ano. Málokdo však vymění pohodlí bytu za dům, se kterým souvisí množství dalších činností za účelem udržení jeho stavu. Každý způsob bydlení a utvoření domova má své výhody i nevýhody. Je na preferencích rodičů jaký domov zvolí pro svoji rodinu. Lidé, kteří preferují zaměstnání před rodinou, žijí většinou ve městech, kde snáze dosáhnou pracovní pozice. Bydlení ve městě je však anonymní a město jako celek útvar velice uměle vytvořený. Proto jsou také ve městě uměle vytvářeny zájmové kroužky, aby dospívající děti měly činnost po tom, co jim skončilo vyučování a hrozilo by jim bezúčelné potulování se městem. Bydlení na vesnici je náročnější na dopravu do zaměstnání, školky, školy. Za zájmovými kroužky mohou být děti dopravovány nebo je mohou navštěvovat v místě bydliště. Vesnice je více spjata s přírodou, která je pro

---

⁸ Srov. KOPŘIVA, Pavel, Jana NOVÁČKOVÁ, Dobromila NEVOLOVÁ a Tatjana KOPŘIVOVÁ. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2005. ISBN 80-901873-6-6, str. 188

člověka přirozeným prostředím. Také je zde menší anonymita, sousedské vztahy podporují vzájemnou socializaci rodin a všech jejich členů.

Přibližně kolem druhého roku života dítě začíná získávat vědomí, že náleží a má své místo v určitém společenství, v rodině. Každé osobě tohoto společenství přiřkládá určitý význam. Jako společenský tvor získává dítě i své postavení. Již od útlého věku umí dát najevo, co se mu líbí a co ne. Pokud má strach, obrací se k osobě, ke které momentálně chová největší důvěru. Většinou tohoto člověka představuje matka, ale může jím být i babička, otec, sestra, apod. Ve druhém a třetím roce tvoří domov dítěte společenství osob, které zná a se kterými vyrůstá. S tímto vědomím pak přichází do další společnosti, společnosti ostatních dětí. Slovo domov nemá svůj význam jen pro malé dítě, ale i na sklonku života si člověk dokáže vybavit s dojetím vzpomínky z raného dětství, které jsou po celý život uchovány v naší paměti a vyvolány například setkáním se známou hračkou z dětství nebo při návštěvě rodného domu. Když pohlédneme na své jméno a příjmení, označuje jméno příslušnost k členu rodiny a příjmení příslušnost rodiny jako celku. Rodina je dle tohoto představitelem naší osobní totožnosti. Dnešní mimo svazková soužití toto tradiční pojetí přerušují.

4. 1 Podoby současného soužití

Instituce jakou je rodina, je vytvářena společností, kulturou, civilizací. Heslo, že rodina je základem státu, je platné, avšak plní význam odlišný v té či které společnosti. V současné době, kdy žijeme v multikulturní společnosti, je s přicházejícím množstvím lidí odlišných kultur vytvářen zmatek v tom, co je to rodina. Je to dáno odlišnostmi rituálů a náboženství a historickými zvyklostmi jednotlivců, kteří se ve společnosti ocitli a jsou její součástí. Všichni (míněno Čechy) bychom chtěli, aby se lidé odlišných kultur, kteří chtějí žít na našem území, přizpůsobili našemu modelu. Je to však jednostranný pohled. Intervence některých mezinárodních organizací, které hlásají podporu evropského nebo amerického modelu vzdělávání v rozvojových zemích, nejsou podle mého názoru tak jednoznačně přínosem. Představme si kmen žijící v Africe, kde je rázem zřízena škola, kde se domorodé děti učí anglicky a jsou vzdělávány k obrazu evropských nebo amerických kultur. Takové děti by bez tohoto zásahu žily a byly vychovávány dle kmenových pravidel v souladu s přírodou, plnily by přirozeně své místo, jak tomu bylo po staletí. Nyní jsou však vytrženi z chodu kmenových tradic a převychovány. Důsledek je následující. Dítě se znalostí anglického jazyka odchází po

ukončení školní docházky do anglicky mluvící země, kde žije většinou na samém okraji společnosti a kmen s kulturou, která byla tvořena a byla funkční, zaniká odlivem všech mladých nástupců. Toto nelze považovat za pomoc, ale řízenou likvidaci kultury, která nebyla špatná, pouze neodpovídala našemu modelu rodiny.

Současné podoby soužití v Česku jsou tvořeny tradičně manželstvím, kdy dochází k uzavření sňatku mezi mužem a ženou. Někteří lidé vnímají uzavření manželství, tedy jistý závazek, jako svazující a vedoucí ke ztrátě svobody, proto volí raději partnerství bez sňatku. Vznikají tak nesezdaná soužití. Soužití dvojic je tak rozděleno na ty, kteří vyznávají svébytný institut manželství a ty, kteří vycházejí z individuality partnerů. Pro partnery dnešní konzumní společnosti znamená založení rodiny, uvažování nad různými otázkami souvisejícími s jejich osobním založením. Někteří jsou zklamáni životem jako takovým, a proto si kladou otázku, zda je zodpovědné přivést do tohoto světa svého potomka. Jiní jsou tak zvyklí na svůj komfort a příznivou finanční situaci, že se nechtějí o toto blaho připravit nebo zkrátka nechtějí měnit svůj dosavadní způsob života. Zejména ženy pak mají obavy, zda si po narození dítěte dokáží udržet svého partnera, zda zátěž spojenou s výchovou jejich partner vydrží, či se nepoohlédne po jiné ženě. Asi největším a nejčastějším důvodem, který vede k rozhodnutí nezaložit rodinu nebo k odsouvání tohoto rozhodnutí, je budování osobní kariéry. V neposlední řadě jsou to také otázky typu, jaké dítě se nám narodí a co z něj vyrostе. Tyto otázky, více či méně, souvisejí s vlivem médií, která úmyslně či na objednávku vyzdvihují neustálou potřebu růstu, propagace soutěžení a kariéry. Lidé jakoby ztrácejí schopnost rozlišit manipulaci, virtuální svět a realitu. Duševní a duchovní svět je agresivně vytlačován potřebou ekonomických zisků, víra je pokládána za něco nenormálního. Stále více se setkávám s lidmi, kteří nemají doma televizní přijímač a neodebírají tisk, a to z důvodu, aby ušetřili své děti manipulace, alespoň z těchto zdrojů.

Není rozhodující, zda jsou rodiče manželé, nebo partneři, ale to, že rodinu stále považují za něco posvátného, tedy úzce souvisejícího s duševním životem všech jejich členů. Rodina má společnou minulost, přítomnost i budoucnost. Pokud má ve vzájemných vztazích své místo lidská pokora, důstojnost, vzájemná tolerance a důvěra, jsou to za pilíře, které udrží rodinu procházející jakýmkoliv údobím.

4. 2 Funkce rodiny

Do osmnáctého století se na území našeho kontinentu považovala rodina za prostředí natolik samozřejmé, že prakticky nikdo neměl potřebu debaty o jiném způsobu výchovy dětí. Rodina byla zárukou zajištění po stránce ekonomické, výchovné i vzdělávací. Bylo přirozené, že rodina se postarala o staré členy i o členy, kteří zůstali svobodní. Neprovdaná sestra tak zůstávala v rodině jako teta. Lidé žijící mimo rodiny byli na okraji společnosti a odsouzeni k záhubě. Koncem století devatenáctého přebíral některé funkce rodiny sociální stát.

Důležité funkce, které rodina plní:

1. *„Uspokojuje základní, primární potřeby dítěte v raných stádiích jeho života.*
2. *Uspokojuje velice závažnou potřebu organické příslušnosti dítěte – potřebu domova.*
3. *Skýtá dítěti již od nejútlejšího věku akční prostor, tzn. prostor pro jeho aktivní projev, činnou seberealizaci, součinnost s druhými.*
4. *Pozvolna uvádí dítě do vztahu k věcem rodinného vybavení – zařízení, přístrojům, nástrojům.*
5. *Výrazně určuje prvopočáteční prožitek sebe sama jako chlapce/dívky.*
6. *Skýtá dítěti bezprostředně působící vzory a příklady. Dítě se učí vidět v druhém člověku osobnost a samo touží být osobností.*
7. *V dítěti zakládá, upevňuje a dále rozvíjí vědomí povinnosti, zodpovědnosti, ohleduplnosti a úcty.*
8. *Otevírá dítěti příležitost vejít do mezigeneračních vztahů a tím hlouběji proniknout do chápání lidí různého věku, různého založení, různého postavení.*
9. *Prostřednictvím rodičů, prarodičů, starších sourozenců, příbuzných a přátel rodina navozuje v dítěti představu o širším okolí, o společnosti a světě.*
10. *Je dětem a dospělým prostředím, kde se mohou svěřit, očekávat moudré vyslechnutí, radu a pomoc – je útočištěm v situacích životní bezradnosti.“⁹*

Tento výčet, formulovaný profesorem Helusem, považuji za vyčerpávající a pravdivý. Je tedy až skličující, o co vše je dítě, jehož rodiče se rozešli, připraveno. Rozpadem vztahu rodičů dochází k destrukci důležitého systému, jehož poškození přetrhává důležité navazující nitky, které formují vyrůstající osobnost dítěte. A to právě

---

⁹ HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1168-3, str. 149-151

v okamžiku, kdy doslova jako houba, nasává veškeré nové podněty, důležité pro svůj budoucí život.

4. 3 Rodičovství a partnerství

Biologická rodina, tedy rodina, v níž je alespoň jeden z rodičů biologickým rodičem dítěte, je jistou zárukou, že alespoň jeden z rodičů je jaksi závazně angažovaný. Jsou známy případy, kdy člen rodiny, který není biologicky příbuzný s vychovávaným dítětem, může jednat v jeho neprospěch. V ideálním případě, kdy jsou biologickými rodiči dítěte matka i otec, vytváří jakýsi ochranný faktor vůči nežádoucímu chování dospělého k dítěti. Stejný faktor je funkční i v případech, kdy jeden z rodičů není biologickým rodičem, ale tento fakt mu není znám. Chování rodičů je tedy založeno na instinktech, stejně jako je tomu u většiny zvířat. Pokusím se zde nastínit určité předpoklady pro rodičovství. Oba z budoucích rodičů, muž i žena, by měli mít zázemí pro budoucí rodinu a s tím související dostatečné finanční prostředky. Co se týče osobností obou rodičů, mělo by se jednat o vyzrálé, zdravé jedince odolné vůči zátěži, kterou představují pro matku těhotenství a porod samotný a pro oba zejména první měsíce soužití nové rodiny. Dalšími předpoklady důležitými pro novou rodinu je určitá mravní úroveň obou rodičů, jelikož budou vzorem pro svého potomka. Výhodou pro nově vzniklou rodinu je i všestranná podpora původních rodin obou rodičů.

V současné době se v Česku narodí jedna třetina dětí mimo manželský svazek. Z této třetiny jedna polovina matkám samoživitelkám. Když pomíneme ekonomickou nevýhodu, je matka samoživitelka nevýhodným a znepokojivě častým modelem dnešní rodiny. Samotný rodič nemůže vytvořit stejné podmínky pro výchovu dítěte, jako spolupracující pár rodičů. Společnost, která je v zajetí konzumního systému, staví před páry dilema týkající se rozhodnutí. Zda upřednostnit kariéru nebo péči o dítě či dokonce otázku, zda vůbec založit rodinu. Je to otázka hodnot a pohledu na svět. Absence potomků nám dříve nebo později bude chybět, jelikož se jedná o základní lidskou potřebu. Kariéra je věcí pomíjivou, jakmile se ocitneme za hranicí produktivního věku, nebude o naši práci již takový zájem. Někteří lidé považují svoji práci za stejné útočiště, jakým je rodina. Jedná se o jedince, kteří žijí sami a s protějšky opačného pohlaví se spojují, jen když k tomu mají nějaký důvod. Práce se tak nenápadně stala konkurencí pro rodinu. Život bez stálého partnera v období dospělosti je typickým jevem v tzv. rozvinutých zemích. S tímto jevem souvisí i stoupající počet osamělých starých lidí,

převážně žen, které o manžela přišly jeho úmrtím, rozvodem, nebo rozchodem. Někteří po rozchodu již dalšího partnera nehledají, někteří jej hledají, ale nedokážou jej najít. Zejména pro městské lidi je svoboda důležitější než dlouhodobý trvalý svazek. Dřívější definice rodiny, odvolávající se na svazek manželství a příbuzenství, jsou již pro současnost příliš úzkými a hovoříme v současnosti stále častěji o rodinném soužití. Mezi partnery je citová vazba, v níž je patrná významná úloha vzájemné sexuality, podporovaná možnostmi antikoncepce a umožňující tak vyloučení reprodukce páru. Stále však stálost partnerství závisí na rozhodnutí jednoho nebo obou z partnerů. Církevní sňatek není vždy zárukou pro trvalé soužití. Největším poutem pro trvalost soužití je tak rodičovství, rodičovské pouto se stává prakticky silnějším než partnerství samotné.

5. Krizové situace v životě rodiny

Když v rodině panuje klid a mír, potřebují děti naši pozornost a péči. Pokud dojde k situaci, která je pro děti zátěží, potřebují naši péči a lásku pociťovat dvojnásob. Potřebují nejen slyšet, ale hlavně vědět, že nám na nich záleží a jsou pro nás důležité. Čas, který s dětmi strávíme, zahání jejich trápení do kouta, nešetřeme tímto časem, pomáhejme jim překonávat zármutek, potřebují lásku péči a pozornost rodičů.

Někdy se jedná jen o drobné konflikty, ke kterým dochází jen zřídka. Mnohem dramatičtější jsou konflikty, při kterých dochází k napadení partnera. Tyto vyvolávají v dětech velikou úzkost a strach z budoucnosti. Mnohdy partneři argumentují tím, že se nikdy nehádají před dítětem, to ovšem velice podceňují úroveň vnímavosti a citlivosti dítěte. Už malý kojeneček vnímá velice dobře to, zda je jeho maminka šťastná či nikoliv. Je bezpředmětné malému dítěti vysvětlovat, že tatínek udělal mamince něco ošklivého, a proto pláče. Dítě takovéto vysvětlení není schopno vyhodnotit jako dospělé, neboť atmosféru v rodině vnímá podle chování matky, či otce. Pocity jsou tedy u malých dětí nadřazeným signálem nad slovy. Mnohého překvapí, že nejagresivnějším projevem chování pro dítě není křik a vzájemné výhrůžky partnerů, ale mlčení. Dítě silně vnímá agresivitu, která panuje mezi partnery, kteří spolu nekomunikují.

Vyvíjející se dítě potřebuje cítit, že matka a otec jsou šťastní, klidní a rozhodní lidé netrpící citovými bouřkami. Lidé, se kterými se může bez obav identifikovat. Pokud si matka neustále stěžuje na otcovo chování a označuje jej přívlastky, kterým dítě nerozumí, není tato identifikace dost dobře možná. Je také těžké identifikovat se

s otcem, který se den co den opíjí a po svém návratu domů hanlivě křičí na matku nebo ji dokonce fyzicky napadne.¹⁰

5. 1 Rozdělení konfliktů

Rozmanitost konfliktů, které se objevují v rodinných vztazích, je veliká. A stejně tak je mnohdy překvapivé množství jednotlivých konfliktních situací, které se objevují ve vztazích. Od občasných hádek až po doslova nepřestávající vzájemnou averzi. Pokusím se zde uvést několik nejčastěji se vyskytujících oblastí sporů z rodinného života tak, jak je uvádí Matějček.

Oblast ekonomická

Zejména mladí lidé, ať už se jedná o novomanžele, nebo začínající partnery, velice podceňují jakousi rozvahu ekonomické situace. Změna, kterou přináší společný život, budování domova, soužití s partnerem a narození dítěte s sebou přináší změnu ekonomickou. Zvýšení finančních nákladů před a po narození dítěte nutí partnery vzdát se některých svých zálib nebo si najít další či jiný zdroj příjmů. Vzájemné obviňování partnerů a poukazování na finančně nákladné koníčky, záliby a výdaje toho druhého pak vedou k hádkám. Nedostatek solidarity mezi partnery pramení z pocitu úzkosti způsobeného ohrožením základních lidských potřeb jistoty a bezpečí. Je tedy jen na odolnosti, solidaritě a schopnosti partnerů vyvstalé finanční problémy účinně řešit. Mnohdy jeden z partnerů neunes takovouto situaci a hledá východisko pro sebe samého, ve kterém nezohledňuje zájem celé rodiny.

Nedostatek zájmu o rodinu

Po založení rodiny se matka přirozeně věnuje svému potomkovi. Pokud si partner ponechává veškeré své zájmy z doby před naplněním vztahu, může docházet ke konfliktům. Mužům je často vyčítáno, že se nevěnují dostatečně rodině. Matka má pocit, že zatím co ona se stará o dítě, partner si jen užívá. Manželka má pocit, že muž dává přednost jiným lidem před rodinou. Argumenty typu, musím upevňovat své postavení ve firmě, pokud si chci místo udržet, nepřijímá partnerka jako dostatečné. Je vždy důležitý vzájemný klidný dialog a empatie. Je potřeba seriózně se zamyslet nad

---

¹⁰ Srov. MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. Krizové situace v rodině očima dítěte. Praha: Grada, 2002. Pro rodiče. ISBN 80-247-0332-7, str. 15-16

situaci druhého partnera a vidět situaci také z jiného než vlastního pohledu. Pravidelná zpestření každodenní rutiny matka na rodičovské dovolené uvítá, zejména když si bude moci odpočinout od ratolesti vyžadující neustálou pozornost.

Konflikty s rodiči partnerů

Tato konfliktní oblast částečně souvisí s oblastí ekonomickou, neboť mnohé mladé rodiny z ekonomických důvodů žijí ve společné domácnosti s rodiči jednoho z partnerů. Pomineme-li mnohdy nevyhovující prostorové a jiné podmínky, je tento stav přímo předurčen ke vzniku konfliktů, a to zejména z důvodu generačních rozdílů. Závislost na rodičích, kteří mají pocit, že jejich oběť není dostatečně oceňována, vzájemné vměšování se do toho, jak je co správné udělat apod., to jsou nejčastější témata sporů. Tyto se pak přenášejí z pozice sporu mezi novomanželi a rodiči i do pozice sporu mezi novomanželi.

Otázka výchovy dítěte

S odlišnými osobnostmi partnerů, přicházejí také odlišné názory na to, jakým způsobem vychovávat své děti. Někdo je zastáncem přísné výchovy, jiný má tendenci svoji ratolest spíše rozmazlovat. Tyto názorové a přístupové rozpory často vedou k výčitkám ohledně špatně vedené výchovy ze strany druhého partnera. Z postavení a uspořádání rolí v rodině jsou matky tím rodičem, který má starost o to, aby dítě bylo dobře hodnoceno nejen ostatními lidmi, ale i později ze strany pedagogů. Otec pak bývá nejčastěji terčem výčitek týkajících se způsobu výchovy dítěte. Tyto spory se mohou stupňovat s vývojem dítěte a zejména v období prepuberty a puberty, kdy se dítě stává kritikem téměř všeho, mohou konflikty v této oblasti gradovat. Není třeba zdůrazňovat, že dítě, které je předmětem dohadů, bývá často bohužel těmto hádkám přítomno a často bývá v tomto ohledu dotazováno na vlastní názor, kdo z rodičů je zodpovědný za konkrétní prohřešek. Stává se tak sudím, kterému tato role vzhledem k věku a postavení nepřísluší.

Oblast vzájemného odcizení

Zevšednění vztahu partnerů, kdy rutinní činnosti vystřídaly zamilovanost páru na začátku vztahu, působí na oba partnery depresivně. Mají pocit, že nezažívají nic nového, že jsou obětí vztahu, který je nenaplnuje. Mají mnoho pracovních povinností

jak v zaměstnání, tak v domácnosti. Neschopnost, nebo nechuť plánovat budoucí cíle, vede k citovému ochladnutí vztahu a tak i k snadnému vzniku sporů. Mnohdy se jedná i o velice banální záležitosti. Partneři pokud jsou svázáni ekonomicky nebo jsou na nich závislé děti, podléhají depresím a objevuje se ne zřídka i sklon k žárlivosti, která situaci ještě více zhoršuje.¹¹

5. 2 Fáze rozvodu

Konec manželství nebo rozchod, který znamená rozpad rodiny, je situací, která zatěžuje nejen všechny přímé účastníky, ale může zasahovat i do životů dalších příbuzných. Zasahuje do mnoha oblastí života dotčených osob. Jedná se o oblast sociální, psychologickou, emoční, právní, ekonomickou, aj. Jelikož se v naprosté většině případů jedná o velmi frustrující a celkově zatěžující životní situaci, bude tato s největší pravděpodobností, ovlivňovat dotčené osoby po zbytek jejich života. Představa, že nalezením nového partnera začneme zcela nový život, je spíše přáním. Rozvod je akceptován společností v zájmu zabránění pokračování problematického vztahu, jehož ukončením mají oba partneři možnost hledání nové perspektivy. Než k samotnému rozvodu dojde, prochází manželství, dle některých teorií, třemi níže uvedenými fázemi.

1. **Manželský (rodinný) nesoulad.** Vzniká z více či méně podstatných rozporů, ve kterých partneři vykazují sníženou vzájemnou toleranci a schopnost najít vhodné kompromisy a řešit vzniklé rozpory. Jedná se o poměrně běžný jev, který nebývá nikým „diagnostikován“, může přejít v níže uvedený manželský (rodinný) rozvrat.
2. **Manželský (rodinný) rozvrat.** Je již zásadnější narušení některých ze základních rodinných funkcí (emoční, ekonomické, výchovné). Může se jednat o akutní nebo dlouhodobý stav, který může v některé ze svých fází přejít v rozvod.
3. **Rozvod.** Jedná se o formálně právní ukončení manželského vztahu dvou jedinců, na rozdíl od rozvratu manželství je deklarován, a to podáním návrhu na rozvod. Započítáním rozvodového řízení vstupují do děje, který dosud probíhal

---

¹¹ Srov. MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. Krizové situace v rodině očima dítěte. Praha: Grada, 2002. Pro rodiče. ISBN 80-247-0332-7, str. 9-14.

pouze v rodině, úřední a jiné instituce (soudy, právníci, oddělení péče o dítě aj.).¹²

5. 3 Nový partner

Uzavření nového partnerství po tom, co došlo k ukončení toho původního, může být dalším námětem pro krizovou situaci. Je několik různých eventualit, které mohou nastat. Po té, co uplynulo relativně dostatečné množství času a všichni členové rodiny si pomalu zvykli na nové podmínky života, může nová svatba jednoho z partnerů způsobit další otřes. V okamžiku, kdy jeden z partnerů naváže nový vztah, může se zbytek rodiny cítit v ohrožení. Jednak proto, že nová osoba narušuje rovnováhu dvojitého systému. Což je nové uspořádání, které vzniklo po rozchodu, je to matka a děti, otec a děti. I tento nepřírozený systém, kdy jsou původní partneři rozděleni, má svoji danou harmonii a rovnováhu. Když se nový partner objeví příliš brzy po rozchodu, je tato rovnováha narušena obavami a strachem o ztrátu znovu nabytého vyrovnaného stavu. Z pohledu dětí může být nový příchozí aktérem ztráty rovnováhy, který je připravuje o čas strávený s rodiči a strhávají na sebe pozornost, kterou by chtěly pro sebe. Často také bývá silná reakce partnera, který nevytváří nový vztah, a to tehdy, pokud se mu ještě nepodařilo odpoutat se od původního partnera. Reakce může mít podobu depresí, rozrušení, provádění naschválů, výhrůžek všeho druhu. Rodič zaměřený zejména na své děti, může cítit příchod nového partnera jako silné ohrožení. Může se domnívat, že nový partner bude lepším rodičem, že ho děti budou mít raději a pociťuje strach a úzkost. Nebo se cítí být nahrazen, odmítnutý a trápí ho pomýšlení, že nový partner dostává od bývalého partnera více, než kdy on dostal. Takovéto stavy mohou vést k podněcování nenávisti dětí vůči novému partnerovi. Mnohý nahrazený partner vyjádřil své překvapení nad tím, jak jej zasáhlo jeho nahrazení.

První, kdo by měl obdržet zprávu o úmyslu vybudovat nové partnerství, jsou děti. Je nepřipustné, aby tuto zprávu získaly od někoho třetího. Toto přání je třeba dětem sdělit klidně, bez přítomnosti budoucího partnera, aby měly možnost vyjádřit své obavy. Negativní přijetí dětí nemusí znamenat to, že by nového partnera nepřijaly, ale spíše tím vyjadřují obavy z nenadálé změny. Někdy je reakce dětí taková, že nabádají druhého rodiče, který ještě nemá nový vztah, aby nového partnera získal. Mnohdy děti sami sobě

---

¹² Srov. MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. Krizové situace v rodině očima dítěte. Praha: Grada, 2002. Pro rodiče. ISBN 80-247-0332-7, str. 39 – 40.

dají předsevzetí, že nového partnera opatří. Jiné děti zase odmítají jakéhokoliv nového partnera a chtějí být s jedním z rodičů sami. Chtějí mít jednoho rodiče jen pro sebe a snaží se sami sebou nahradit druhého partnera - ochránce. Je důležité, aby rodič takovéto ochránářské tendence udržel v rozumné míře a nenechal se dítětem ovládnout. Také bývalý partner by se měl úmysl začít nové partnerství dozvědět právě od bývalého partnera, ne od třetí osoby nebo dokonce od dětí.¹³

5. 4 Nevlastní sourozenec

Pokud ze zaniklého vztahu partner přináší do vztahu nového své děti a nový partner má z původního partnerství také dítě nebo děti, může docházet k situacím, které mohou být složité. Děti mohou být různého stáří a budou se snažit získat svoji pozici v nově vzniklé rodině. Pokud vznikne takováto rivalita, může být soužití v rodině poměrně náročné. Život ve smíšené rodině je složitější, neboť každý rodič je nadále rodičem pro své vlastní děti, navíc přibývají rodičovské povinnosti vůči dětem nového partnera, jehož děti ho nemusí za rodiče přijmout. Děti, které jsou si nevlastními sourozenci, spolu nevyrostaly. Jejich role, např. být nejstarším potomkem, se náhle mění a musí se s tím vypořádat, neboť došlo ke změně. Abychom pochopili, co se v každém z dětí odehrává, musíme se na situaci podívat jednotlivě z pohledu všech zúčastněných dětí. Průměrná doba adaptace dětí na nové sourozence je půl roku až jeden rok. Pokud se ani po této době situace nezlepší a některé z dětí trpí i nadále úzkostmi, je třeba vyhledat pomoc dětského terapeuta.¹⁴

5. 5 Domácí násilí

Domácí násilí není totéž co rozvod, jedná se však o jev, který s rozvodem může úzce souviset. Pojmem domácí násilí označujeme násilné činy muže nebo ženy, kterých se dopouštějí na teritoriu společného domova. Pro domácí násilí je typické, že je opakované, trvá již delší dobu a má tendenci se stupňovat. Může se jednat o násilí, které má povahu fyzickou, psychickou, sexuální, sociální, ekonomickou nebo se jedná o kombinaci těchto druhů. Právě teritoriální omezení zapříčiňuje vysokou latenci tohoto negativního jevu. Nezájem lidí v bezprostředním okolí domova postižené rodiny nebo

---

¹³ Srov. EVERETT, Craig a Sandra Volgy EVERETT. *Zdravý rozvod pro rodiče i děti*. Praha: Talpress, 2000. ISBN 80-7197-169-3, str. 146-148.

¹⁴ Srov. EVERETT, Craig a Sandra Volgy EVERETT. *Zdravý rozvod pro rodiče i děti*. Praha: Talpress, 2000. ISBN 80-7197-169-3, str. 154-159.

přehnané respektování rodinného soukromí jsou dalšími aspekty, které přispívají k možnosti dlouhodobého trvání domácího násilí. Nejčastějšími pachateli domácího násilí jsou muži nebo nevlastní muži a obětí bývá nejčastěji žena. Dalším zdrojem domácího násilí mohou být i ostatní příbuzní rodiny, případně osoby, které byly pověřeny dohledem nad dětmi. V rodině, ve které dochází k domácímu násilí, se typicky rozdělují role na osobu, která je obětí a na osobu, která je násilníkem. Oběti nemusí být vždy jen rodič či dítě, může se také jednat o násilí vůči seniorovi. Často je akt násilí po odeznění vykládán násilníkem jako náhlé selhání, které se již nebude opakovat, to se týká zejména násilí fyzického. Oběť má tendenci těmto slovům věřit a často hledá vinu v sobě.¹⁵

Cykly domácího násilí podle Hogenové:

- Období vystupňování napětí
- Samotný akt násilí
- Omluvy, odprošování
- Dárky, sliby, že už to nikdy neudělá¹⁶

Formy násilí podle Hogenové:

- **Fyzické násilí** – bití, kopání škrčení, rdoušení, svazování, mlácení o zeď, vyhrožování zbraní, pálení cigaretou, vytrhávání vlasů.
- **Verbální násilí** - nadávky , urážky, ironie a zesměšňování (zejména před dalšími osobami), ponižování.
- **Psychické násilí** – (neviditelné násilí) – ponižování, zesměšňování, vyvolávání pocitů viny, neustálá kritika, ignorování, citové vydírání, ovlivňování dětí.
- **Sociální násilí** – izolace, nečekané „kontrolní“ návštěvy a telefonáty, pronásledování, bránění styku s příbuznými a s přáteli.
- **Sexuální násilí** – nucení k sexuálnímu styku bez souhlasu partnera, sexuální zneužití, donucování k sexuální praxi, kterou partnerka odmítá, nucení ke

---

¹⁵ Srov. SMITH, Heather. Děti a rozvod. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-906-2, str. 59.

¹⁶ Srov. HOGENOVÁ, Anna a Helena KALÁBOVÁ. ÉTOS: rodina ve výchově a sociálních vědách. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2013. ISBN 978-80-7372-944-8, str. 100.

skupinovému sexu, nucení k prostituci, úmyslné ubližování během sexuálního styku apod.¹⁷

Největší dopad má domácí násilí na dítě, pokud je samo obětí nebo jednou z obětí, pak hovoříme o tzv. *primární oběti*. Pokud je objektem útoků násilníka jiný ze členů rodiny (matka, sourozenec, prarodič, apod.) pak hovoříme o dítěti jako o *sekundární oběti*, neboť se násilí netýká přímo dítěte, ale osoby, ke které má silný citový vztah. Ať už dítě zasáhne domácí násilí jako oběť primární nebo oběť sekundární, vždy to má následek pro jeho budoucí život. Z anamnézy mnohých pachatelů domácího násilí vyplývá, že byli v dětství primární či sekundární obětí domácího násilí. Pak hovoříme o tzv. *terciární oběti*.

Pokud jsou děti svědky domácího násilí, mohou trpět krátkodobými pocity úzkosti, strachu a bezmoci. Pokud je stav v rodině neřešený a přetrvává delší dobu, dochází u dětí k emocionální nevyrovnanosti a začínají mít problémy s chováním. Je tedy zřejmé, že důsledky takovýchto zážitků jsou závislé na délce expozice a také na stáří dítěte.

Dítě ve vývojovém stádiu kojence vnímá velice citlivě vnější podněty, pokud je matka obětí domácího násilí, vede tento stav k zanedbávání péče o dítě. Zanedbávané dítě reaguje pláčem, trpí poruchami spánku a je celkově neklidné. Situace může vést až k fyzickému ublížení, například, když se žena snaží dítě utišit, aby jeho pláč nedráždil agresivního nebo opilého partnera.

Dítě v batolecím věku se již aktivně pohybuje, zkoumá okolní svět a osvojuje si jazykový projev a opakuje to, co slyší. V případě domácího násilí mu hrozí fyzická újma a psychická manipulace zejména ze strany agresora. Mohou tak reagovat agresí vůči svým vrstevníkům nebo projevem náklonnosti ke komukoli, kdo s nimi bude jednat seriózně.

Dítě v předškolním věku sleduje již chování dospělých velice intenzivně a přejímá je za svůj vzor. Proto je důležité, aby dítě vědělo, že násilí nelze tolerovat a je zapotřebí se bránit nebo vyhledat účinnou pomoc.

---

¹⁷ HOGENOVÁ, Anna a Helena KALÁBOVÁ. ÉTOS: rodina ve výchově a sociálních vědách. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2013. ISBN 978-80-7372-944-8, str. 100.

Syndrom CAN

Tato zkratka vznikla z anglických slov **Child Abuse and Neglect**. V překladu dítě zneužívané a zanedbávané. Touto zkratkou je tedy označován syndrom, jímž trpí dítě, kterému byla způsobena újma, která může mít povahu tělesnou, duševní i společenskou, a to v důsledku nenáhodného jednání rodičů. Necitlivé a bezohledné chování rodičů k dítěti lze rozdělit do tří skupin podle druhu strádání:

- **Dítě zanedbávané** – strádá z nedostatku uspokojování potřeb, je takovouto situací deprivováno. Lhostejnost rodičů k dítěti zpomaluje rozvíjení jeho schopností a dovedností. Nejvíce jsou ohroženy děti nechtěné, zdravotně postižené, apod. Nejzávažnější je způsobování deprivace z nedostatku uspokojení citových potřeb dítěte.
- **Dítě týrané** – má odlišný vztah vůči světu i sobě samému, a to bez ohledu na to, zda se jedná o týrání psychické nebo fyzické. Problémy v narušené rodině vytváří napětí, jehož projevem je agrese vůči dítěti, jelikož se jedná o nejslabšího člena rodiny a nejsnadnější terč.
- **Dítě sexuálně zneužívané** – je takové, které se stane objektem sexuálního uspokojení dospělého. Takového činu se dopouští především sexuálně nevyzrálý jedinec, který není schopen ovládat své pudy. Nemusí se vždy jednat o pedofilního jedince. Nejčastěji jsou postiženy dívky, které jsou napadnuté mužem. Časté jsou případy napadení nevlastním rodičem, ale i jinou osobou v příbuzenském vztahu.

Právě učitelé mohou být těmi, kdo odhalí nedostatečné věnování se rodičů dítěti. Již z toho důvodu, že s postiženým dítětem tráví mnohem více času než jeho vlastní rodiče. Takovéto dítě může vykazovat následující projevy: „***Snížená akceptace dítěte.*** Rodiče o něm mluví příliš kriticky, hodnotí je negativně, nenalézají na něm žádnou dobrou vlastnost. V jejich projevu je zřejmá minimální citová angažovanost. ***Snížená empatie k dítěti.*** Rodiče nerozumí potřebám a pocitům svého dítěte, interpretují je natolik nepřiměřeně, že je to nápadné učitelé. ***Snížená frekvence interakcí mezi rodičem a dítětem.*** Rodiče se dítětem příliš nezabývají, málo s ním komunikují, netráví s ním volný čas. Dítě je často doma samo a i když jsou rodiče přítomni, stejně si ho nikdo nevšimá.

*Učitel může získat potřebné informace i od dětí, když mluví o tom, jak trávily víkend, prázdniny, apod.*¹⁸

Strádání, kterému je dítě v narušené rodině vystaveno, má pro něj znevýhodňující účinek. Děti bývají mnohem častěji nemocné než ostatní děti, mají i více úrazů a bývají také často obézní. Důsledkem deprivace zátěže bývá i špatný prospěch ve škole. Je to proto, že se nedokážou soustředit a nemají motivační podporu k učení ze strany rodičů. Nejen, že je rodiče k učení nevedou, ale případný úspěch dítěte rodiče takzvaně nevidí. Zatím co spolužáci tyto jedince považují za méně inteligentní, učitelé, kteří nemají dostatek informací o stavu v rodině, nechápou zhoršení prospěchu dítěte. Učitelé často nechápou náhlý pokles zájmu dítěte. Chybou je nesnažit se zjistit příčinu poklesu aktivity dítěte. Jestliže má pedagog informaci o problémech v rodině, neměl by přinejmenším zapomínat postižené dítě pozitivně hodnotit, neboť dítěti chybějí pozitivní stimuly k učení a poznávání nových věcí. Nedostatek ocenění výkonu matkou nebo otcem způsobuje onen pokles aktivity dítěte nejen v učení. Dítěti zkrátka chybí motivace a cítí se nejisté. Citová deprivace u dětí se projevuje primitivním a egocentrickým chováním bez schopnosti empatie. Podrážděnost a sklony k agresi pak ještě více situaci zhoršují, neboť pedagog, který je zřejmě jedinou osobou, která je v kontaktu s dítětem, je takovými chováním odrazován. Děti v narušených rodinách postrádají příklady a vzorce jednotlivých postojů a chování. Nedokáží pak porozumět citovému naladění jiných osob a pak dochází ke konfliktům, jejichž příčiny nechápou. Chování dítěte pak není výsledkem porozumění situaci, ale spíše reakcí, kterou se dítě brání situaci, kterou není schopno správně analyzovat. Citová deprivace u dětí se podepisuje také na jejich malé slovní zásobě. Omezený slovní kontakt s rodiči nerozvíjí komunikační schopnosti dítěte a i do budoucna bude dítě pozadu, neboť informace se získávají a předávají především slovně. I v pozdějším věku pak bude patrné, že komunikace citově deprivovaného dítěte neodpovídá jeho věku. Připomíná to dominový efekt. Citově deprivované dítě, kterému se rodiče nevěnovali, hledá přirozeně kontakt u svých soukmenovců, kteří jej zavrhnou, neboť jeho schopnost komunikace neodpovídá jejich požadavkům. Také učitelé, kteří požadují určitou úroveň komunikace, tuto u dítěte nenalézají a hodnotí jej negativně. Vidíme, že negativní přístup na počátku (v rodině) pak postihuje dítě v dalších letech jeho života. V případě soukmenovců zřejmě

---

¹⁸ VÁGNEROVÁ, Marie. *Školní poradenská psychologie pro pedagogy*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1074-4, str. 267.

nelze příliš učinit. V případě pedagogů však porozumění situaci dítěte může pomoci k zlepšení toho, co zapříčinili svým nekompetentním přístupem rodiče. Dítě přirozeně přejímá názory svých nejbližších, pokud jej považují za nedůležitého, odráží se to i na pojetí sebe samotného. Dítě samo sebe pak hodnotí dvojitým způsobem, buď to se výrazně přehodnocuje (vytahuje), což je způsob jakési obrany, nebo se naopak podhodnocuje a ztrácí sebedůvěru. Hledá pak nějakou oporu, kterou může být i pedagog, později nějaký vrstevník, který je sebejistý a dítě pociťuje, že mu přináší ztracené nebo nepoznané sebevědomí. Častým projevem takovýchto dětí, které se snaží získat přízeň, je až obtěžující fixace na pedagoga. Jedná se o obranný mechanismus spuštěný nedosaženým citovým uspokojením. Pedagog se tak stává objektem, od kterého dítě očekává náhradu chybějících citů v rodině. Někdy může mít strategie získání pozornosti až neúnosný charakter (agrese). Pokud se dítěti podaří získat kontakt s člověkem, projevuje žárlivost a bývá egocentrické. Jeho chování je neefektivní, neboť nechápe funkci mezilidských vztahů a neumí se ovládat. Ve snaze po uspokojení potřeb pak sahají k různým jiným způsobům uspokojení (přejídání se, apod.).¹⁹

Důsledky tělesného a psychického týrání dítěte

Týrání, ať už fyzické či psychické, přináší aktuální pocit trýznění a i do budoucna ovlivňuje život dítěte. Rodiče si mnohdy ani neuvědomují, jak ubližují svému vlastnímu dítěti. Čím mladší dítě je, tím se přímo úměrně zvyšuje riziko poškození budoucího vývoje psychického i somatického. Dítě, které zažívá opakované utrpení, si vytváří jakousi obrannou reakci, která mu pomáhá subjektivně snižovat zátěž, kterou mu týrání způsobuje. Hovoříme o tzv. inhibici citového prožívání. Dítě pak nedokáže pociťovat radosti či jiné emoce a nerozumí vlastním pocitům. Jelikož týrané dítě nemá v důsledku týrání rozvinutý pocit základní důvěry, vnímá svět jako nebezpečné prostředí. Z toho pak vyplývá, že i neutrální podněty analyzuje jako podněty, které ho ohrožují nebo se snaží podněty zkreslovat a vykládá si je po svém. Dalším důsledkem týrání dítěte bývají obranné reakce. Dítě je závislé na rodičích i přes to, že je týráno. Jako obrannou reakci si vytváří jakousi iluzi milujících rodičů, protože není kompetentní situaci řešit, má tendenci popírat skutečnost, že je obětí týrání. Příčinou tohoto popírání je strach z dalšího ublížení ze strany rodičů nebo potřeba rodiče bránit,

---

¹⁹ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie. *Školní poradenská psychologie pro pedagogy*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1074-4, str. 267-270.

neboť jsou jeho jedinou rodinou i přes příkoří, které mu činí. Další obranná reakce je taková, při které dítě hledá chybu v sobě samém. Přijímá takovou roli, kterou mu přisoudili týrající rodiče nebo rodič. Dítětem je přijatelněji přijímáno příkoří, které mu právem náleží a zapadá tak do jakési představy spravedlnosti. Pedagogové se často v takových případech podivují tomu, že dítě i přes to, že jej rodiče týrají, stojí za nimi a hájí je. Je tedy nesmyslné vymlouvat dítěti tento jeho názor. Další velmi častý obranný mechanismus vyskytující se zejména u týraných chlapců, je ztotožnění se s agresorem. Chlapci se snaží vyrovnat se situací stejným agresivním chováním, jaké vidí např. u agresivního otce.²⁰ Takové dítě se velice snadno připraví o pomoc pedagoga, který je odrazen agresivním a nespolečenským chováním. Zde se uplatňuje zákon akce a reakce. Je třeba, aby pedagogové nereagovali pouze na výsledek jednání, ale zjišťovali zejména příčinu, která jednání iniciovala, kterou je třeba eliminovat a dále systematicky pracovat s dítětem. „*Může se např. stát, že dítě, které zachází nepatřičně s věcmi či ostatními spolužáky, je samo vystaveno v blízkém okolí nepatřičnému zacházení. Tím, že ho potrestáme, ho jen utvrdíme v tom, že svět je nepřátelský a jedinou obranou je útok.*“²¹ V tomto případě se nejedná o problémového žáka s problémy v chování, ale o žáka, který trpí poruchou chování, která je rozvíjena vlivem prostředí, ve kterém vyrůstá. Je tedy vždy na pedagogovi, aby byl schopen posuzovat situaci v širším kontextu.

6. Reakce dětí

Rozvod nebo rozchod, nemusí být pro dítě vždy jen katastrofou. Tuto eventualitu si mnoho dětí uvědomí až po té, co opadne nepřátelství mezi rodiči. Dítěti je třeba pomoci začít uvažovat o událostech rozchodu jinak.

6.1 Identita dítěte před a po rozvodu

Koncem druhého a v průběhu třetího roku života si dítě začíná uvědomovat své postavení mezi členy rodiny. Je to období důležité zejména pro zformování základních postojů vůči sobě i okolnímu světu. V ideálním případě dítě dále získává životní jistoty a vědomí vlastního já – identity. Pokud dojde k rozchodu rodičů, znamená to zásah do identity dítěte. Z dosavadní jistoty se stane nejistota a identita dítěte je narušena.

---

²⁰ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie. *Školní poradenská psychologie pro pedagogy*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1074-4, str. 274-275.

²¹ MERTIN, Václav a Lenka KREJČOVÁ. *Metody a postupy poznávání žáka: pedagogická diagnostika*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012. ISBN 978-80-7357-679-0, str. 192.

Z pohledu pedagoga, potažmo rozvedených rodičů, je zapotřebí vést dítě k tomu, aby mělo o svých rodičích dobré mínění. Je to důležité právě pro identitu dítěte, které sice již nebude žít společně s biologickými rodiči, ale to neznamená, že pro něj neexistují a přestávají existovat do budoucna. Pro dítě je, z hlediska znovunalezení nebo udržení své identity, důležité uvědomovat si svůj původ. Rodič, ani nikdo jiný, proto nesmí před dítětem označovat druhého z rodičů hanlivě, to by identitu dítěte snižovalo. Stačí jistota, že rodiče žijí a vědomí, že k nim dítě může mít úctu. Lze dítěti vysvětlit, že rodiče měli každý jinou povahu a proto si nerozuměli. Každý jinou, ne však špatnou a proto spolu nemohli žít. Pro dítě je důležité, aby vědělo, že oba dva rodiče ho mají rádi. Záleží na vyspělosti rodičů a na tom, jak jsou schopni se ovládat v zájmu vývoje osobnosti dítěte, které přivedli na svět. Totéž platí o příbuzných a dalších členech rodiny, tím spíše o pedagogovi, který by především měl s těmito důležitými fakty počítat při jednání s takovýmto dítětem.²²

6. 2 Poruchy chování dítěte

Jedná se o tělesné a duševní nedostatky, které lze pozorovat ve změněném chování dítěte – neurózy. Jedná se o poruchy vyšší nervové činnosti, mohou mít charakter potíží tělesných i duševních. Pramení z velmi silných až brutálních otřesů – traumat. Takovýmto traumatem může být i rozvod, neshody mezi rodiči, lhostejný vztah k dítěti, apod. Druhy neuróz, se kterými se v této souvislosti lze setkat, charakterizuje kolektiv autorů Klindová, Bronišová a Kollárik takto:

- Neurastenie – dítě se vyznačuje velkou citovou labilitou, efektivitou, často mívá utlumenou, mrzutou, zlostnou náladu, spojenou s nedůvěřivostí a plačtivostí bez výrazné objektivní příčiny. Někdy se u něho vyskytují i chorobné, věku nepřiměřené stavy úzkosti, strachu z určitých podnětů, ale i z některých činností, které má vykonat, z kontaktu s některými osobami, které očekává. Liší se od ostatních i relativně nízkou výkonností, přílišnou unavitelností.
- Psychastenie – dítě se velmi soustřeďuje na sebe, na vlastní duševní a tělesné procesy, z čehož u nich vzniká sklon k hypochondrii, tzn. že si namlouvá nebo zveličuje různé tělesné potíže bez objektivního předpokladu.

---

²² Srov. MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. Krizové situace v rodině očima dítěte. Praha: Grada, 2002. Pro rodiče. ISBN 80-247-0332-7, str. 30-33.

- Fobie – v dětském věku se nejčastěji vyskytují fobie ze tmy, z některých zvířat, z pobytu v osamělé uzavřené místnosti apod. Když dítě prožívá strach, úzkost, hrůzu, je to pro něj velmi zatěžující a vyčerpávající zážitek, který ještě více oslabuje jeho nervovou soustavu. Vyskytuje se obvykle u silně přecitlivělých dětí s nedostatkem sebedůvěry.
- Hysterie – charakteristická velkou citovou labilitou, střídáním nálad, sklonem k výrazným afektům s nápadným egocentrismem. Uplatňuje se snaha upoutat na sebe pozornost za každou cenu. S dítětem, které má sklon k hysterii, je třeba zacházet zcela opačně, než jedná samo. Není vhodné zde reagovat rovněž afektem, křikem, tresty, ale naopak klidem, aby se krajně vybičovaný citový stav dítěte nestupňoval.
- Stereotypní pohyby – jako zlozvyk se vypěstují zvláště u dětí, které jsou nuceny žít delší dobu v nezáživném, nudném prostředí, kde nenacházejí podněty pro jakoukoli jinou činnost. Nejčastěji se vyskytují tam, kde dospělí nevěnují dětem dostatečnou pozornost.²³

6. 3 Emoce dítěte

Ač se to na první pohled nezdá, emoce hrají v životě člověka důležitou roli. Jedná se o tělesné počitky různé intenzity, které zažíváme v různých situacích. Mezi základní emoce patří *strach*, *hněv*, *radost* a *smutek*. I když jsou nám někdy tyto emoce na obtíž, při hlubším zamyšlení dojdeme k závěru, že každá z emocí má svoji důležitou úlohu. Zlost (hněv) nám zaručuje svobodu, neboť tato emoce nás nutí bojovat za své zájmy. Strach nám brání riskovat a tím nás udržuje v bezpečí. Smutek nám umožňuje vyrovnat se s tím, co nás trápí, co nás zarmoutilo a jako přidanou hodnotu nás udržuje v kontaktu s ostatními lidmi. A konečně, pocit štěstí přichází na řadu po naplnění jednoho nebo několika výše uvedených pocitů, pak začínáme pociťovat radost.²⁴

Jak pomoci dítěti zvládat hněv

Nahněvané dítě má potřebu udeřit. Je to sice přirozená reakce, ale reakce, která není společensky přijatelná. Pokud tedy má pedagog výchovně působit na dítě, měl by

²³ Srov. KLINDOVÁ, L'uboslava, Eva BRONIŠOVÁ a Karol KOLLÁRIK. *Pedagogická psychologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. ISBN 14-349-76, str. 110 – 117.

²⁴ Srov. BIDDULPH, Steve. *Proč jsou šťastné děti šťastné*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2000. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-7178-411-7, str. 56-58.

mít na zřeteli to, co mu bude prospěšné, až dospěje a učit postupně dítě, jak nejlépe by mělo zvládnout svůj hněv. Pokud se s dítětem (člověkem) špatně zachází, musí se naučit včas, nahlas a přesvědčivě tuto skutečnost sdělit. Pokud to nedokáže, změní se hněv v nezvládnutý hněv – zuřivost.

Zásady, jak naučit dítě zacházet s hněvem, uvádí S. Biddulph:

- „Trvejte na tom, aby svůj hněv dalo najevo, ale slovy, nikoli chováním. Má říci nahlas, že se zlobí a pokud je to možné i proč.
- Pomozte mu, aby své pocity zdůvodnilo. Hledejte s ním příčinu jeho výbuchu.
- Dejte mu najevo, že jeho pocity vnímáte a akceptujete (ovšem ne vždy se něco musí změnit).
- Při každé příležitosti jej poučte, že hrubost a bití není přijatelný způsob, jak projevat svůj hněv. Každý případ agresivity dítěte na místě řešte, vyvodte z něj pro dítě negativní důsledky a trvejte na tom, aby dítě udělalo to, co mělo udělat na prvním místě (obvykle použít slova).
- Pomozte dítěti, aby řeklo, co chce.
- Buďte pro dítě příkladem. Je pravděpodobné, že bude dělat spíše to, co vy děláte, než to, co říkáte.“²⁵

Jak pomoci dítěti zvládat smutek

Dítě, které prožívá smutek, nepotřebuje příliš naší pomoc. Je zapotřebí pouze být s ním, pokud ho to uklidňuje nebo naopak nechat ho o samotě, pokud to vyžaduje. Důležité je, abychom sami byli klidní a dítě vnímalo svůj smutek jako přirozený jev. Je na místě také ujištění, že případný pláč je v pořádku a potřebný. „V osmdesátých letech se zjistilo, že tělo při pláči uvolňuje chemické látky ze skupiny endorfinů, které blokují receptory bolesti a během největšího zármutku se tak postarají o hojivé znecitlivění. Tyto chemické látky jsou dokonce přítomny i v samotných slzách. Jsou velmi podobné morfinu a mají i jeho účinky.“²⁶

---

²⁵ BIDDULPH, Steve. Proč jsou šťastné děti šťastné. Vyd. 2. Praha: Portál, 2000. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-7178-411-7, str. 59.

²⁶ BIDDULPH, Steve. Proč jsou šťastné děti šťastné. Vyd. 2. Praha: Portál, 2000. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-7178-411-7, str. 62.

Jak pomoci dítěti vypořádat se se strachem

- „Držte se faktů. Zeptejte se dítěte, čeho se bojí. Buďte trpěliví, ale dávejte najevo, že s ním jeho strach nesdílíte.
- Mluvte s dítětem o jeho strachu. Má-li strach z něčeho reálného, ale neopodstatněného, vysvětlete mu, jak je nepravděpodobné, že se jeho obavy vyplní. Vymyslete společně plán, co je třeba udělat, aby se dítě opět cítilo bezpečně.
- Pokud má dítě strach z něčeho nereálného, řekněte mu to.
- Pokud se dítě stále něčeho bojí, naslouchejte mu, abyste zjistili, zda dítě netrápí něco, o čem je mu zatěžko s vámi mluvit.“²⁷

Aby se děti naučily svůj strach ovládat, musí se především naučit zamyslet se a zvážit opodstatnění svého strachu. Získají tak prostor pro stanovení dalšího postupu. Strach je pro dítě důležitou a užitečnou emocí zejména pro to, aby se neřítilo bezhlavě do nebezpečné situace. To však neznamená, že dospělí budou děti zatěžovat svými vlastními obavami, s těmi se musí vypořádat oni sami.

7. Život dítěte předškolního věku v porozvodové situaci

Rozchod rodičů znamená pro dítě především mnoho nejistoty týkající se budoucnosti. Dítě se cítí bezmocné, protože samo nedokáže ovlivnit situaci tak, jak by si přálo. Následující odstavce představují eventuality, které po rozchodu rodičů mohou nastat.

7.1 Péče o dítě – společná

Z právního hlediska vychází pojem společná péče o dítě z odpovědnosti obou rodičů vůči dítěti. Náš právní systém převzal toto pojetí z britského anglosaského právního systému, kdy soud o společné péči nerozhoduje, pouze schvaluje dohodu rodičů o společné výchově.

Nutným předpokladem pro uplatnění tohoto typu péče je zachování stejného kontaktu dítěte s oběma rodiči. Proto je toto pojetí péče možné jen v případě, kdy rodiče i po rozvodu žijí ve společné domácnosti nebo v případě, kdy je dítě již ve věku

---

²⁷ Srov. BIDDULPH, Steve. Proč jsou šťastné děti šťastné. Vyd. 2. Praha: Portál, 2000. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-7178-411-7, str. 63.

blízkému 18 let a prakticky již s rodiči nežije. Samozřejmě se musí jednat o situaci, kdy jsou oba rodiče způsobilí dítě vychovávat. Tento způsob péče se zdá být nejpříjemnější pro dítě, ale klade velké nároky na konsenzus mezi rodiči. Kritické jsou zejména otázky týkající se finančních nároků dítěte, ale i potřeb pro domácnost. Zároveň toto nutí k zamyšlení, zda bylo vůbec nutné, aby došlo k rozvodu, když jsou rodiče schopni vzájemného respektování a dohod.

7. 2 Péče o dítě – střídavá

Střídavá výchova dítěte předpokládá, že dítě žije po určitý čas s každým z rodičů. Délka pobytu není zákonem taxativně určena, může se jednat o měsíc, týden, či jiný časový úsek. Podmínkou je, stejně jako u péče společné, způsobilost obou rodičů dítě vychovávat a zájem o střídavou výchovu. Střídavá péče musí být v zájmu dítěte, není možné, aby soud schválil takovouto péči po té, co došlo k rozvodu z důvodu např. zneužívání dítěte jedním z rodičů. Při střídavé péči musí být zajištěno, aby dítě školního věku navštěvovalo jednu školu a byly zachovány jeho mimoškolní aktivity. I střídavá péče je náročná na společný konsenzus rodičů. Opět jsou zde finanční otázky týkající se hrazení potřeb dítěte. Pokud se jedná o již starší dítě, které výslovně uvede, že nesouhlasí se stěhováním k jednomu z rodičů nebo si s jedním z rodičů hůře rozumí, měl by toto stanovisko soud brát na zřetel při schvalování.²⁸

Rodiče, kteří nesouhlasí se stykem dítěte s druhým rodičem, často vyžadují, aby mohli být setkání přítomni. Argumentují většinou obavou z fyzického, psychického či dokonce sexuálního ohrožení dítěte. Soudy, vědomy si rizik, k takovému řešení konfliktní situace přistupují výjimečně. Nasnadě je především riziko přenášení negativních emocí existujících mezi rodiči. Nelze předpokládat, že rodič, který trvá na tom, že je ochoten přistoupit pouze na styk za své přítomnosti, bude kolem sebe šířit pozitivní energii, projevovat radost nad sebemenším náznakem náklonnosti k druhému rodiči.²⁹

---

²⁸ Srov. DUDOVÁ, Radka a Šárka HASTRMANOVÁ. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-124-8, str. 75.

²⁹ Srov. DUDOVÁ, Radka a Šárka HASTRMANOVÁ. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-124-8, str. 77.

7. 3 Matky a otcové pečující o dítě

Pocity matek po rozchodu s partnerem jsou různé. Pokud si již partneři byli dlouhou dobu lhostejní, žije matka většinou jen pro své děti. Některé osamělé matky stále doufají v návrat bývalého partnera, jiné se snaží popírat partnerovy chyby nebo mají touhu se mstít. Ty, kterým čas zahojí rány, pak po několika letech docházejí k závěru, že rozvod bylo to nejlepší, co mohly udělat. Největší břemeno pro matky po rozvodu je právě pocit osamělosti a nedostatek sebedůvěry. Osamělá matka, která je po rozvodu odpovědná za zbylou rodinu, může najít oporu ve starším synovi nebo dceři. Nesmí však získat závislost na takovémto vztahu, aby nevyvolala u dítěte pocit viny v případě, že by chtělo začít žít svůj vlastní život. Někdy mohou být důsledky rozvodu partnerů závažnější než rozchod sám. Mám tím na mysli to, že matka v zájmu zajištění finančních prostředků intenzivněji pracuje a nezbývají jí už síly na péči o děti, které se tak cítí ostrčené.³⁰

Někteří otcové se starají o své děti, jelikož soud nesevěřil z nějakého důvodu děti matce. Nicméně mají podobné problémy jako matky samoživitelky, mohou být také postiženi hmotnou nouzí. Pokud matka opustila rodinu a odešla za novým přítelem, musejí se děti vyrovnat s tím, že je zavrhl. V této situaci mají výhodu pouze starší chlapci, kteří vítají mužské prostředí výchovy. Dívky jsou raději vychovávány matkami. Většina otců nemá přímou zkušenost s takto intenzivní výchovou dětí, je to pro ně změna životního stylu, se kterou se musí vypořádat.³¹

Nepřítomní otcové

Příběhy mužů, kteří po skončení vztahu žijí mimo svoji původní rodinu, jsou různé. Někteří nikdy nepřestali milovat svoji bývalou partnerku, jiní odešli, protože jim život v rodině nevyhovoval a následně zjišťují, že život bez vlastních dětí je životem v temnotě. Nepřítomní otcové často chtějí rozhodovat o činnostech jejich dětí, avšak mnohdy se jedná jen o snahu kontrolovat a být autoritou. Někteří cítí zlost vůči bývalé manželce a mnohdy i vůči případnému novému příteli manželky. Pokud konflikty mezi

---

³⁰ Srov. SMITH, Heather. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-906-2, str. 118-119.

³¹ Srov. SMITH, Heather. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-906-2, str. 121-122.

bývalými partnery trvají, je zde veliké riziko přenosu zbraní tohoto nečestného boje na děti.³²

7. 4 Nevlastní rodiče

Obecně platí, že je mnohem složitější být nevlastní matkou, než nevlastním otcem. Je to z toho důvodu, že role ženy v rodině předpokládá jisté vedení domácnosti a rodiny. Je tedy velmi pravděpodobné, že nevlastní matka bude život rodiny organizovat odlišně od původní biologické matky. To jí ztěžuje začlenění se do nové rodiny zejména ve vztahu k nevlastním dětem. Nevlastní otcové to mají snadnější. Jejich role spočívá většinou stranou citů, zaměřují se na praktičtější věci jako je sport, opravy různých věcí, hraček, apod. Vytvářejí lepší, pohodlnější podmínky pro rodinu. I pro děti je mnohem snadnější přijmout nevlastního otce než nevlastní matku.

Nejčastější obtíže s nevlastními rodiči vznikají zejména při spojení dětí jedné a druhé rodiny. Nově příchozí mohou starousedlíci považovat za vetřelce, kteří jen zabírají místo a snižují navyklý komfort.

Všichni, kdož mají vůli stát se nevlastním rodičem, činí tak v touze najít štěstí, pochopení a nový život.³³

7. 5 Obranné síly a hodnocení vlivu traumatu

Obranné síly, které pomáhají dítěti zvládnout situaci rozchodu rodičů, se nacházejí jednak v prostředí, ve kterém dítě žije a pak i v něm samotném. Děti, jejichž rodiče se rozvedli, velice často uvádějí, že v oné těžké situaci jim velice pomohla škola, buď konkrétní pedagog nebo skupina vrstevníků. Obranná síla, která se nachází v dítěti samotném, byla zjištěna na mnoha případech sourozenců, kteří se ve stejné situaci rozvodu rodičů ocitli a měli stejné podmínky pro život. Přesto jeden sourozenec situaci zvládl a nezanechala na něm žádné následky a druhý sourozenec je pravým opakem.

Z čeho pramení schopnost některých dětí nenechat se zlomit nepříznivým osudem? Matějček a Dytrich hovoří o tzv. „*resilienci*“. Jedná se o „*nezdolnost, houževnatost, souhrn činitelů, které člověku pomáhají přežít v nepříznivých podmínkách, ve stresu,*

---

³² Srov. SMITH, Heather. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-906-2, str. 123-124.

³³ Srov. SMITH, Heather. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-906-2, str. 125-126.

*osamění, v dysfunkční rodině.*³⁴ Existují určité předpoklady (vlastnosti), které pokud jsou u dítěte přítomny, předurčují jeho úspěšnost v životě. Matějček s Dytrichem hovoří o tzv. velké pětce:

- Inteligence – tím není myšleno jenom vyšší IQ a schopnost učit se a nabývat vědomosti, ale především jakási aktivní zvědavost či otevřenost vůči novým poznatkům a zkušenostem, schopnost vydávat se na dobrodružné výpravy za poznáním světa, schopnost to nové tvořivě (třeba i originálně) zpracovat apod.
- Svědomitost – aktivita, která vychází z nás a dotýká se i druhých, a to tak, že těm druhým to rozhodně nevádí, ale spíše prospívá.
- Extraverze – otevřenost lidské společnosti.
- Přívětivost – schopnost snadno získat přátele a v nich i určitou životní oporu. Lidé kolem k nim mají spíše tzv. kladný vztah. Nejsou sobečtí.
- Citová stabilita – nervová stabilita či odolnost. Takovýto člověk je navenek i uvnitř klidný a vyrovnaný, není v napětí a nedá se lehce vyvést z míry, něco vydrží a má i dostatek odvahy, není náladový, není úzkostný ani zlostný a má i dostatek sebedůvěry a vnitřní jistoty, takže může být přirozenou oporou těm, kdo tolik jistoty nikdy neměli nebo kdo ji shodou neblahých okolností ztratili.³⁵

Pokud máme hodnotit vliv traumatu na dítě, je třeba se zamyslet nad otázkou, zda lze vycházet z informací uložených v jeho paměti. Někteří vědci hovoří o paměti *implicitní*, do které jsou informace ukládány nevědomě do nevědomých oblastí v limbickém systému. Do této paměti jsou ukládány i traumatické zážitky. Dalším druhem paměti je paměť *explicitní*, která uchovává fakta a souvislosti mezi jednotlivými jevy. Slouží jako adaptační mechanismus. Nebezpečí explicitní paměti tkví v její ovlivnitelnosti. Např. dítě je rodičem týráno, ale aby tuto situaci zvládlo, snaží se přesvědčit samo sebe, že rodič není zlý. Tato idealizace pak ovlivní explicitní paměť dítěte a to si nepamatuje příkoří, které mu bylo způsobeno. „*Špatné zacházení s dítětem má ve většině případů za následek jeho trvalé pocity méněcennosti, stavy úzkosti, pocity nedostatečnosti. Dítě je nuceno řešit konflikt mezi svou potřebou mít v dospělém či*

---

³⁴ HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X, str. 507.

³⁵ Srov. MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, 2002. Pro rodiče. ISBN 80-247-0332-7, str. 112 – 115.

rodiči zdroj opory a potřebou bránit se destruktivnímu chování dospělého nebo rodiče. Používá nejrůznější obranné mechanismy. ³⁶

Hodnotíme-li vliv traumatu na dítě, vycházíme z teorie potřeb. Proto pokud přistupujeme k dítěti a máme podezření, že je zasaženo prožitým traumatem, je nutné nejdříve zodpovědět následující otázky:

- Zda je dítě akutně ohroženo na životě?
- Zda je schopno orientovat se v situaci? A zda je schopno komunikovat?
- Zda má sklony k sebevraždě?
- Zda představuje nebezpečí pro své okolí?
- Zda je jeho okolí nebezpečné pro toto dítě?

Pakliže odpovědi na výše uvedené otázky vedou k neuspokojení základních potřeb sledovaného dítěte, je zapotřebí zajistit pomoc lékaře, psychologa nebo další specializovanou péči. Terapeutická práce s dětmi po prožitém traumatu Matouška a Pazlarové se zaměřuje na následující oblasti a cíle své práce:

- *„rozum a poznání – přerátovat úvahy dítěte o traumatickém zážitku do adekvátní a zdravé perspektivy;*
- *city – zpracovat afektivní reakce na traumatickou zkušenost, naučit dítě identifikovat a usměrnit vlastní emoce ovlivněné traumatem;*
- *chování – pomoci nalézt nové způsoby reakcí na stresové situace eliminující nežádoucí způsoby chování.* ³⁷

8. Funkce MŠ a předškolního vzdělávání

Předškolní vzdělávání navazuje na předchozí působení v rámci rodiny. Cíle předškolního vzdělávání lze nalézt v Rámcovém vzdělávacím programu pro předškolní vzdělávání, kde je za hlavní cíl označeno všestranné rozvíjení dítěte, jeho učení a poznání. Osvojování základních hodnot, na kterých stojí naše společnost, rozvíjení samostatnosti a projevů vlastní osobnosti.

Nástup do mateřské školky je důležitým obdobím života dítěte. Dítě se zde učí sociálním dovednostem a chování. Děti zde rozvíjejí svoje návyky (např. hygienické,

---

³⁶ MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny: v kontextu plánování péče*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8, str. 149.

³⁷ MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny: v kontextu plánování péče*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8, str. 153.

společenské) a dovednosti (např. stříhání, lepení, kreslení, apod.). Pobyt ve skupině dětí vedené pedagogem rozvíjí intelekt dětí a pomáhá rozvíjet řeč dětí. Vytváří se předpoklady pro učení, je to tedy příprava na školu, která naváže na mateřskou školku. Dítě přirozeně touží po kontaktu s vrstevníky, a to nejen v mateřské škole, ale i mimo ni. Vztahy, které mezi dětmi vznikají, rozvíjejí schopnosti důležité pro další život – družnost, tolerance, spolupráce, obětavost, soucit. Přirozeně se vytvářejí základy přátelství. Mateřská škola tak pro děti tvoří instituci pro setkávání a utváření vzájemných vztahů. Mezi další funkce, které mateřská školka plní jaksí bezděčně, je stírání rozdílů a nerovností mezi dětmi.

8. 1 Poslání a cíle speciální pedagogiky

Již z názvu speciální pedagogika je zřejmé, že se jedná o vědu, která je specializovaná, tedy zaměřena určitým směrem, ne obecně jako pedagogika obecná. Jedná se tedy o vědu, která se zabývá zákonitostmi vzdělávání jedince, který z nějakého důvodu vyžaduje zvláštní přístup. Cíle speciální pedagogiky mají svůj původ v humanismu, který uznává hodnoty a osobnost každého člověka, tedy i toho, který se odklonil od průměru ostatních. Každý má právo na vytvoření podmínek, které umožní jeho uplatnění ve společnosti, na vzdělání a zároveň i respektování jeho osobnosti. V souvislosti s dítětem hovoříme o tzv. žáku se speciálními vzdělávacími potřebami. Rozdělení zaměření speciální pedagogiky podle jednotlivých druhů postižení:

- Psychopedie – speciální pedagogika osob s mentálním postižením
- Somatopedie - speciální pedagogika osob s tělesným postižením
- Logopedie – speciální pedagogika osob s narušenou komunikační schopností
- Surdopedie – speciální pedagogika osob se sluchovým postižením
- Oftalmopedie – speciální pedagogika osob se zrakovým postižením
- Etopedie – speciální pedagogika osob s poruchami chování ³⁸

Dále také hovoříme o speciální pedagogice se souběžným postižením tedy s více vadami. Metody speciální pedagogiky se zaměřují především na překonávání a zmírňování následků postižení.

---

³⁸ Speciální pedagogika: Členění speciální pedagogiky na jednotlivé obory. *Studentům pedagogiky* [online]. [cit. 2017-01-04]. Dostupné z: <https://pedagogika.skolni.eu/specialni-pedagogika/>

9. Možnosti institucionální pomoci dětem předškolního věku

Aby mohla být uplatněna některá z institucionální pomoci, musí k takovéto instituci nejprve proniknout informace. Zábrany či lhostejnost jsou častým důvodem, proč se informace dostane k těm správným lidem až příliš pozdě. Z rodiny samotné pak v důsledku popírání problému také nepřichází důležitý podnět. Právě osoby přímo nezúčastněné, které mají nadhled, mohou včas pomoci zabránit eskalaci problému. Pedagog bývá často tím, kdo si jako první z osob mimo rodinu všimne změn, kterými dítě prochází.

9.1 Linka důvěry (bezpečí)

Nebo také Modrá linka poskytuje akutní pomoc, radu pro člověka, který se cítí ohrožen nebo člověka, který má obavu o zdraví, nebo život někoho jiného. Pracovníci, kteří hovor přijímají, přistupují k sdělovaným problémům citlivě, mají potřebné znalosti a zkušenosti a tím zvyšují možnost nápravy a včasné podchycení problému. Využití linky je důvěrné, anonymní a samozřejmě bezplatné. Výjimka z anonymity přichází jen v případech stanovených zákonem.

9.2 Sociálně-právní ochrana dětí

Veškeré snahy orgánů sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) mají směřovat k nejlepšímu zájmu, prospěchu a blahu dítěte, kterému je tato ochrana poskytována. Sociálně-právní ochrana dětí náleží do odvětví veřejného práva a je bezplatně (až na výjimky) poskytována dětem do věku osmnácti let. Postavení orgánů sociálně-právní ochrany dětí je upraveno zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Těmito orgány jsou soudy a orgány, které mají tímto zákonem vymezené postavení. OSPOD (dříve také „sociálka“) spadá do působnosti Ministerstva práce a sociálních věcí. Je součástí struktury obecního nebo městského úřadu se statutem obce s rozšířenou působností, a to jako oddělení v rámci odboru sociálních věcí. OSPOD dělíme do tří úseků dle předmětu zájmu:

- péče o rodinu a dítě
- sociální kurately pro děti a mládež
- náhradní rodinná péče.

Skupina pracovníků je tak rozdělena dle svého zaměření na jednu z výše uvedených oblastí. Je však pravdou, že menší úřady mnohdy zaměstnávají jednoho pracovníka, který má na starost všechny tři oblasti.³⁹

9. 3 Mediační služba

Dnešní „moderní“ doba přináší i poplatné způsoby řešení (opatření). Rozvod může mít charakter souboje právníků dvou stran nebo se může jednat o civilizované řešení vzniklé situace za pomoci rozvodového mediátora. Probační a mediační služba je zaměřena na zprostředkovávání účinného a společensky prospěšného řešení konfliktů. Pravomoce a postupy probační a mediační služby jsou stanoveny zákonem č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě. Rozvod dohodou (mediací) je cesta humánnější a konstruktivní. Mediátor, tedy třetí osoba, poskytuje prostor, který je bezpečný oproti tomu, kdy se sami partneři pokouší dohodnout a nenalézají společné řešení. Níže jsou uvedené výhody rozvodové mediace pro rozcházející se partnery:

- Mohou volně vyjadřovat své názory a postoje ohledně dětí i vlastních potřeb.
- Dokáží naslouchat partnerovým stanoviskům v podobných oblastech.
- Budou umět diskutovat o tom, co je pro jejich děti nejvýhodnější.
- Mediátor je povzbudí, povede, zprostředkuje a usnadní komunikaci.
- Mediátor zklidní emocionálně vypjaté situace a přiblíží je k možnosti dosáhnout vzájemného souhlasu v určitých záležitostech.
- Mediátor pomůže vést jednání tak, aby neskončilo na mrtvém bodě.
- Mediátor nabídne různé cesty přístupu k daným problémům a nová hlediska, která zprůchodní cestu k dosažení vzájemně přijatelné dohody.
- Mediátor je nestranná, neutrální osoba.
- Někteří mediátoři zvou starší děti na konečné sezení, aby je seznámili s dohodou rodičů a dali jim prostor pro otázky.
- Mediace šetří finanční výdaje.
- Pomocí mediace lze zpravidla dosáhnout dohody mnohem rychleji než soudní cestou.⁴⁰

---

³⁹ *Slovník sociálního zabezpečení: Orgán sociálně-právní ochrany dětí* [online]. [cit. 2017-01-04]. Dostupné z: <http://slovník.mpsv.cz/organ-socialne-pravni-ochrany-deti-ospod.html>

⁴⁰ EVERETT, Craig a Sandra Volgy EVERETT. *Zdravý rozvod pro rodiče i děti*. Praha: Talpress, 2000. ISBN 80-7197-169-3, str. 109.

10. Možnosti pomoci pedagoga dětem předškolního věku v situaci rozchodu rodičů (strategie pomoci)

Děti předškolního věku tráví většinu času svého dne v mateřské škole. Pokud dojde k rozchodu rodičů, je proto působení pedagoga v takovéto situaci jedním z nejdůležitějších podnětů, které mohou daný stav zlepšit, ale i zhoršit.

Osoba pedagoga by měla být komunikativní, vyžralou osobností s hlubokým a vřelým vztahem k dětem. Měl by mít přirozenou autoritu u dětí a zdravé sebevědomí. Pokud má tyto předpoklady, je dále profesionálem jen tehdy, pokud mu není proti mysli neustále pracovat na svém profesním růstu. Řádný pedagog musí být vzdělaný, prakticky založený člověk, který vnímá změny v chování svých svěřenců a dokáže správně zjistit i jejich příčiny. Nelešovská uvádí následující předpoklady osobnosti učitele. „*Učitel by měl tedy disponovat nejenom širokým všeobecným a odborným rozhledem, ale také souborem pedagogických kompetencí, které se stanou východiskem jeho komunikace se žáky. To vše se odrazí v jeho pojetí výuky, jež se promítne do jeho vyučovacího stylu.*“⁴¹ Proto je zapotřebí komunikovat nejen s dětmi, ale i s rodiči minimálně při vyzvedávání a přijímání dětí. Pokud pedagog zjistí změnu v chování dítěte a není mu známa příčina, je na místě, aby zjistil důvod, který změnu vyvolal. Musí využít všech možností, které má k dispozici v daném případě. Samozřejmostí je respektovat soukromí jak dítěte, tak jeho rodičů. Nelze např. na rodičovských schůzkách před všemi zúčastněnými položit otázku, zda se nám někdo nový rozvádí a podobně. Učitel je osobou, která může účinně působit na dítě, které je z nějakého důvodu traumatizováno a zmírnit tak vznikající újmu.

Dítě, které je obětí patologické rodiny, přirozeně máme tendenci litovat a jednat s ním přehnaně ohleduplně. Takovýto způsob jednání jej však utvrzuje v jeho méněcennosti. Na místě je citlivost a standardní jednání, které očividně neodděluje dítě od ostatních soukmenovců. Pedagog musí dítěti vhodně (ve vhodné chvíli, ne veřejně) vyjádřit svoji podporu a ochotu pomoci a pokusit se dítěti ohleduplně vysvětlit to, co nechápe nebo mu nebylo ze strany rodičů vysvětleno. Situaci, kterou nemůže pedagog z profesních důvodů zvládnout, je zapotřebí přenechat odborníkům. Za tímto účelem kontaktovat rodiče nebo toho z rodičů, který je přístupnější a dospělejší. Mnohdy je

---

⁴¹ NELEŠOVSKÁ, Alena. *Pedagogická komunikace v teorii a praxi*. Praha: Grada, 2005. Pedagogika (Grada). ISBN 80-247-0738-1, str. 11.

zapotřebí terapeutické pomoci nejen pro dítě, ale i pro další členy rodiny. Pokud není vůle řešit problémy dítěte ze strany rodičů a pedagog sám usoudí, že dítě potřebuje již pomoc na institucionální úrovni, je třeba potřebné informace na místně příslušná místa předat. Mnohdy se učitelé obávají takového kroku, ale mějme na mysli, že je třeba jednat v zájmu dítěte především a pomoc mu zajistit. Učitel má pedagogický takt, když dovede správně a včas rozpoznat reakci žáků na situaci. Zvláště musí umět správně a rychle rozpoznat změnu v psychickém stavu a postoji žáků a dokázat podle toho uzpůsobit své další chování a jednání.⁴²

Každá situace může mít individuální charakter. Pokud pedagog zjišťuje změny v chování dítěte a nedostává se mu informací od rodičů, může využít některé speciální metody a postupy, které mu mohou pomoci zjistit problém, který negativní změnu u dítěte způsobil. Příkladem takovéto metody je analýza a interpretace dětských kreseb. Existuje několik příruček, pomocí kterých se lze za poměrně krátkou dobu naučit interpretovat dětské kresby. Nejen, že nám pomáhají určit vývojový stupeň dítěte, ale i emoční stav dítěte. Trauma dítěte může také pocházet z doby před nástupem do školky a případná změna v chování tak nemusí být příliš patrná, avšak na kresbě se pak projeví přirozeně. Výhody využití dětských kreseb:

- *„Kreslení dětem umožňuje postupně vylíčit prožitek tak, jak jim to vyhovuje, a proto je zaujme snadněji než rozhovor s dospělým.*
- *Stále více odborných prací dokazuje, že děti cítí nevědomou potřebu znovu si odehrát trauma, které prožily. Odehrávání v umělecké formě a ve hře je zdravé a pozitivní.*
- *Kreslení umožňuje uvolnit napětí, neboť mentální energie dítěte je přeměrována od zvládání silných emocí k soustředění na jejich výtvarné vyjádření.*
- *Díky tomu dítě může své trauma nově pochopit a nahlédnout je z jiné perspektivy.*
- *Nad tím, co dítě nakreslilo, se lze později společně zamyslet s ostatními, kteří zažili stejnou situaci.“⁴³*

---

⁴² Srov. ČÁP, Jan. *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: Karolinum, 1993. ISBN 80-7066-534-3, str. 330.

⁴³ PETERSON, Linda Whitney a Milton Edward HARDIN. *Děti v tísní: příručka pro screening dětských kreseb*. Praha: Triton, 2002. ISBN 80-7254-237-0, str. 17.

Použití analýzy a výkladu dětských kreseb nám pomáhá nahradit verbální komunikaci, ke které v důsledku traumatu není dítě nakloněno nebo nedokáže traumatický zážitek dostatečně slovy vyjádřit.

Pedagog musí mít na paměti, že zásadní změna v chování dítěte má svůj důvod. Aby byl pedagog schopen tento důvod zjistit nebo dopomohl k jeho zjištění, je zapotřebí, aby splňoval veškeré výše uvedené požadavky pro pedagogickou činnost. Potřebné informace a poznatky je nutné získávat nejen v rámci pedagogického studia, ale i během pedagogické praxe prostřednictvím aktivního sebevzdělávání.

Závěr

Na základě práce s dostupnou literaturou a kontakty s pedagogy mateřských škol jsem dospěla k následujícímu závěru. Jednotlivé publikace, ze kterých jsem měla možnost čerpat, mají různou povahu. Některé jsou zaměřené úzce na konkrétní oblast (psychika, týrání dítěte, screening dětských kreseb, apod.). Jiné jsou vytvořeny pouze za účelem snadného prodeje cílové skupině (rozvádějícím se) a některé se dokonce snaží bez okolků sdělit, že rozvod je to nejlepší, co jste mohli udělat. Touto prací jsem se snažila postihnout ta nejdůležitější témata týkající se rozchodu rodičů a popsat možnosti a stavy jednotlivých zúčastněných osob.

Co se týká možností pomoci oficiálních úřadů, nejsem si zcela jistá dostupností kvalifikovaných pracovníků tak, aby byla péče poskytovaná dětem k jejich nejlepšímu prospěchu. Uvědomila jsem si, že pedagogům mateřských škol a nejen těm, chybí ucelené, snadno dostupné informace, které by jim byly prospěšné právě při kontaktu s dětmi, jejichž rodiče se rozcházejí.

S nadsázkou mohu říci, že bych doporučila všem rodičům, kteří uvažují o rozvodu, aby napsali takovouto práci na téma rozchod rodičů. Jsem přesvědčena, že by rozvodovost klesla, neboť velká většina rozvádějících se rodičů zjišťuje až příliš pozdě, jak tato událost ovlivňuje jejich život a život jejich dítěte. Mnozí si představují, že okamžikem rozvodu končí starosti a strasti, které jim vztah a rodina přináší, opak je však pravdou. Samozřejmě je vždy rozhodující příčina neshod a její závažnost. Toto mé zamyšlení se týkalo zejména těch rozcházejících se párů, kteří zvolili rozchod z důvodů spíše své vlastní nezralosti, neschopnosti komunikovat a respektovat se navzájem.

Předškolní věk je období života dítěte, ve kterém k rozchodům dochází často a pedagog v mateřské škole je dlouhodobě s těmito dětmi v kontaktu. Tato bakalářská

práce by mohla pomoci jak pedagogům, tak ostatním dospělým k vytvoření uceleného obrazu těžké situace, kterou rodina prožívá a s ní i její předškolní děti.

Drsný, leč velmi pravdivý, názor na pedagogickou činnost a dnešní rodinu má také Sokol, který se zamýšlí takto: „Úlohu školy komplikují i změny, jimiž prochází rodina. Dítě potřebuje dlouhodobou péči, která je však stále více přesouvána na instituce. Otec (je-li vůbec nějaký v dohledu) a zpravidla i matka, jsou zpravidla přes den v zaměstnání, a když se večer vrátí, mají v hlavě jiné myšlenky. Co dříve záleželo na rodině, o to se dnes, chtě nechtě, pokouší škola. A tak děti ve školách dostávají najíst, doučují se mluvit, učí se osobní hygieně a měly by se samozřejmě také vychovávat. S tím vším by si škola mohla poradit, kdyby ji neohrožovaly individualistické tendence „vyspělých“ společností, které na vzdělávání pohlížejí jako na běžnou službu. Je to pro ně investice do vlastní budoucnosti. Pedagog je tak pouhým zaměstnancem, tedy pracuje jen pro to, aby se uživil. Takto se dá pracovat u továrního pásu, ne učit. Škola rovná se reprodukce společnosti a kdo ji nezvládne, vyhyne“.⁴⁴

Věrnost fyzickou i citovou nelze uzákonit, je třeba ji přijmout jako součást své životní cesty.

---

⁴⁴ Srov. SOKOL, Jan. *Člověk jako osoba: filosofická antropologie*. Třetí, rozšířené vydání. Praha: Vyšehrad, 2016. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429682-6, str. 108.

Seznam použitých zdrojů

I. Monografické publikace

BIDDULPH, Steve. Proč jsou šťastné děti šťastné. Vyd. 2. Praha: Portál, 2000. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-7178-411-7.

COLOROSO, Barbara. *Krizové situace v rodině: jak pomoci dětem překonat smrt blízkého člověka, nemoc, rozvod a traumata adoptce*. V Praze: Ikar, 2008. ISBN 978-80-249-1027-7.

ČÁP, Jan. *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: Karolinum, 1993. ISBN 80-7066-534-3.

DUDOVÁ, Radka a Šárka HASTRMANOVÁ. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-124-8.

EVERETT, Craig a Sandra Volgy EVERETT. *Zdravý rozvod pro rodiče i děti*. Praha: Talpress, 2000. ISBN 80-7197-169-3.

HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.

HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1168-3.

HOGENOVÁ, Anna a Helena KALÁBOVÁ. *ÉTOS: rodina ve výchově a sociálních vědách*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2013. ISBN 978-80-7372-944-8.

KLINDOVÁ, L'uboslava, Eva BRONIŠOVÁ a Karol KOLLÁRIK. *Pedagogická psychologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. ISBN 14-349-76.

- KOPŘIVA, Pavel, Jana NOVÁČKOVÁ, Dobromila NEVOLOVÁ a Tatjana KOPŘIVOVÁ. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2005. ISBN 80-901873-6-6.
- MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, 2002. Pro rodiče. ISBN 80-247-0332-7.
- MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny: v kontextu plánování péče*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8.
- MERTIN, Václav a Lenka KREJČOVÁ. *Metody a postupy poznávání žáka: pedagogická diagnostika*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012. ISBN 978-80-7357-679-0.
- NELEŠOVSKÁ, Alena. *Pedagogická komunikace v teorii a praxi*. Praha: Grada, 2005. Pedagogika (Grada). ISBN 80-247-0738-1
- NOVÁK, Tomáš. *Střídavá péče o dítě: zájem dítěte především*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0342-1.
- PETERSON, Linda Whitney a Milton Edward HARDIN. *Děti v tísní: příručka pro screening dětských kreseb*. Praha: Triton, 2002. ISBN 80-7254-237-0.
- ROGGE, Jan-Uve. *Dětské strachy a úzkosti*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-237-8.
- SMITH, Heather. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-906-2.
- SOKOL, Jan. *Člověk jako osoba: filosofická antropologie*. Třetí, rozšířené vydání. Praha: Vyšehrad, 2016. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429682-6.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Školní poradenská psychologie pro pedagogy*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1074-4.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.

II. Internetové zdroje

Slovník sociálního zabezpečení: Orgán sociálně-právní ochrany dětí [online]. [cit. 2017-01-04]. Dostupné z: <http://slovník.mpsv.cz/organ-socialne-pravni-ochrany-deti-ospod.html>

Speciální pedagogika: Členění speciální pedagogiky na jednotlivé obory. *Studentům pedagogiky* [online]. [cit. 2017-01-04]. Dostupné z: <https://pedagogika.skolni.eu/specialni-pedagogika/>

Vybrané demografické údaje v České republice [online]. Praha: Český statistický úřad, 2016 [cit. 2017-01-04]. Dostupné z: <https://www.czso.cz>.

Abstrakt

KOŇÁKOVÁ, M. *Rozchod rodičů a jeho působení na děti předškolního věku*. České Budějovice 2017. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce doc. PhDr. Ludmila Muchová, Ph.D.

Klíčová slova: rozvod, rozchod, dítě předškolního věku, pedagog, mateřská škola, rodina, manželství, domácí násilí, syndrom CAN, poruchy chování, mediační služba

Práce je zaměřena na problematiku týkající se rozvodu rodičů a jeho účastníků. Charakterizuje dítě předškolního věku, aby bylo zřejmé v jaké životní situaci jej rozchod rodičů zastihl. Charakterizuje psychické potřeby dítěte předškolního věku, jehož rodiče se rozvádějí. Věnuje se aspektům rodinného života a rozdílům mezi rodičovstvím a partnerstvím. Zaměřuje se také na krizové situace, které mohou v rodině nastat a iniciovat rozvod. Práce se také věnuje uspořádání života dítěte po rozchodu rodičů a roli mateřské školy. Zmíněny jsou i instituce, které poskytují pomoc dětem, nebo rozcházejícím rodičům.

Abstract

The breakup of the parents and its effects on the child of pre-school age.

Key words: divorce, breakup, pre-school age child, educator, kindergarten, family, marriage, domestic violence, CAN syndrome, behavioral disorders, Mediation services

The thesis is focused on the issues related to the breakup of the parents and of its participants. Characterized by a child of pre-school age, to make it clear what the situation to gauge parents ' found. Characterizes the psychological needs of the child of preschool age, whose parents are divorcing. Devoted to aspects of family life and the differences between parenting and partnership. Also focuses on crisis situations which may occur in the family and to initiate divorce. Work is also dedicated to the arrangement of the child's life after the breakup of the parents and the tasks of the nursery school. Mentioned are also the institutions that provide assistance to children, or diverging parents.